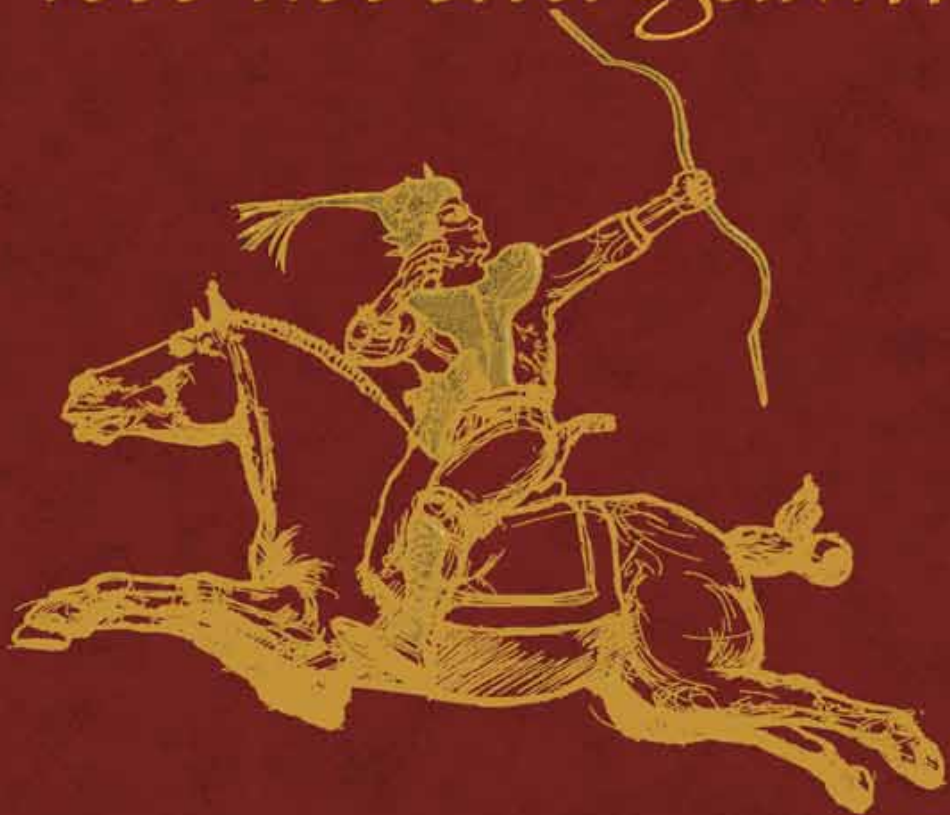

1000-1100 évvel ezelőtt...

Magyarország a Kárpát-medencében

Szerkesztette Gubcsi Lajos Ph.D

1000-1100 ÉVVEL EZELŐTT...

Magyarország a Kárpát-medencében

SZERKESZTETTE: GUBCSI LAJOS PHD

ZRÍNYI MÉDIA
Budapest, 2011

All rights reserved.
© Zrínyi Média – HM Kommunikációs Kft.

A ZRÍNYI MÉDIA KFT. A HONVÉDELMI MINISZTERIUM ÁLTAL ALAPÍTOTT, ANNAK KIZÁRÓLAGOS TULAJDONÁBAN LÉVŐ CÉG.

Dr. Négyesi Lajos és Dr. Veszprémy László történészek
elemzéseinek felhasználásával

SZERKESZTETTE: GUBCSI LAJOS PHD

Tervezőszerkesztő: Gáspár Katalin

ISBN 978-963-327-514-6

Nyomta és kötötte: Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen
Felelős vezető. György Géza ügyvezető igazgató

TARTALOMJEGYZÉK

EGY SZÓ	7
HONFOGLALÁS 895–896	9
Bolgár háború és besenyő támadás	10
ÁRPÁD FEJEDELEM, MINDEN MAGYAROK APJA	16
Pannónia megvétele.....	24
A székelek	30
Katonai tervszerűség a megszállásban	32
A megtelepülés történeti jelentősége	40
A POZSONYI CSATA 907-BEN	45
A csata történeti és katonapolitikai háttere	46
A modellezett hadműveletek összegzett értékelése	50
A magyar hadügy a pozsonyi csata tükrében	56
A 907 évi háború a korai magyar hadművészet iskolapéldája ..	60
Eredmények a magyarok részéről	69
MAGYAR KALANDOZÁSOK EURÓPÁBAN	
A X. SZÁZADBAN	71
SZENT ISTVÁN KIRÁLY	81
Államszervező harcok	84
Német–magyar háború	88
ISTVÁN KIRÁLY SZENTTÉ AVATÁSÁRÓL (1083)	92

SZENT ISTVÁN KIRÁLYUNK.
GYÖRFI SÁNDOR ÁLKOTÁSA

EGY SZÓ

Csak elvétve akad európai állam, amely 1100 éve él a földjén, a kezdetektől állami keretek között.

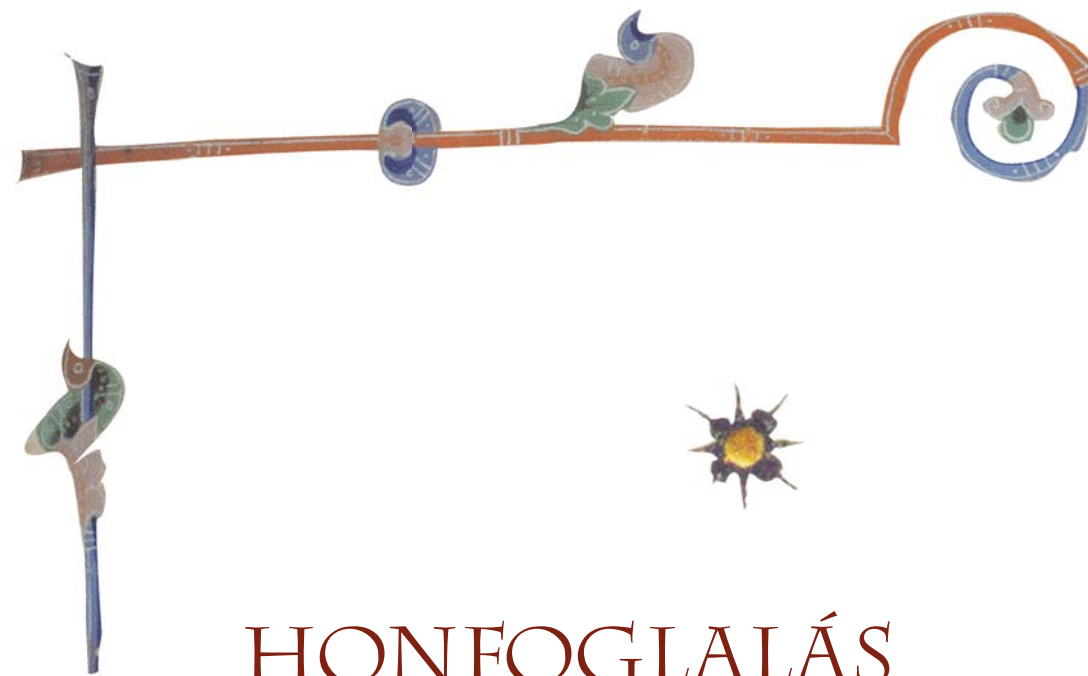
A 895–896-ban a Tisza, majd a Duna vidékén hazát talált magyarság néhány év alatt betöltötte a teljes Kárpát-medencét, egyben egyesítette az itt élő kisebb népeket. 907-ben, a pozsonyi csatában egész Európának megmutatta, hogy megvédi új hazáját. A csaknem évszázados európai katonai „kalandozások” után véglegesítette határait, tekintélyét, fejedelmei, majd első királya, István révén elfoglalta megbecsült helyét Európában, amelynek aztán majd egy évezreden át védőpajzsa lett.

Most, 1100 évvel később, történetesen akkor, amikor Magyarország tölti be a 27 tagállamból álló Európai Unió elnöki tisztét, tisztelettel tárjuk olvasóink elé első európai lépéseinket, azt az időt, amikor végleges hazát teremtettünk a Kárpát-medencében a magyaroknak és a velünk együtt oly sokáig békében élő népeknek.

A szerkesztő

JAKOBI ANNA MÁRIA: VÉRSZERZŐDÉS

HONFOGLALÁS 895-896

A magyarok 892. évi morva és 894. évi pannóniai hadjáratokról értékes tapasztalatokkal tértek haza. Megismerték a Kárpátok hatalmas láncától védett terület stratégiai és gazdasági előnyeit; kiismerték a politikai viszonyokat, a lakosság katonai erejét. Az erőtlenség pannóniai szlávok és a Szvatopluk halála után viszálykodásba merült morvák nem bizonyultak veszedelmes ellenfélnek. Megtudták, hogy a kiképzett területekért vívandó komoly küzdelem esetén csak a frank, illetőleg a kialakulóban lévő bajor hatalomtól és az eddig barátságos bolgároktól kell tartanuk. A IX. és X. század fordulóján Németországban a bajor tartomány képviselte az erőt, s Arnulf hatalmának is az adja magyarázatát, hogy a frank elemre támaszkodó elődeivel szemben a nyersebb, fargatlanabb, de romlatlan, munkás, vitéz s az avar és szláv harcokban meg-edzett bajor népre támaszkodott. A Tisza vidéki bolgárok magukra hagyatva nem sok erőt voltak képesek kifejteni, de Simeon cár hadseregétől támogatva, szembeszállhattak a magyar hadakkal.*

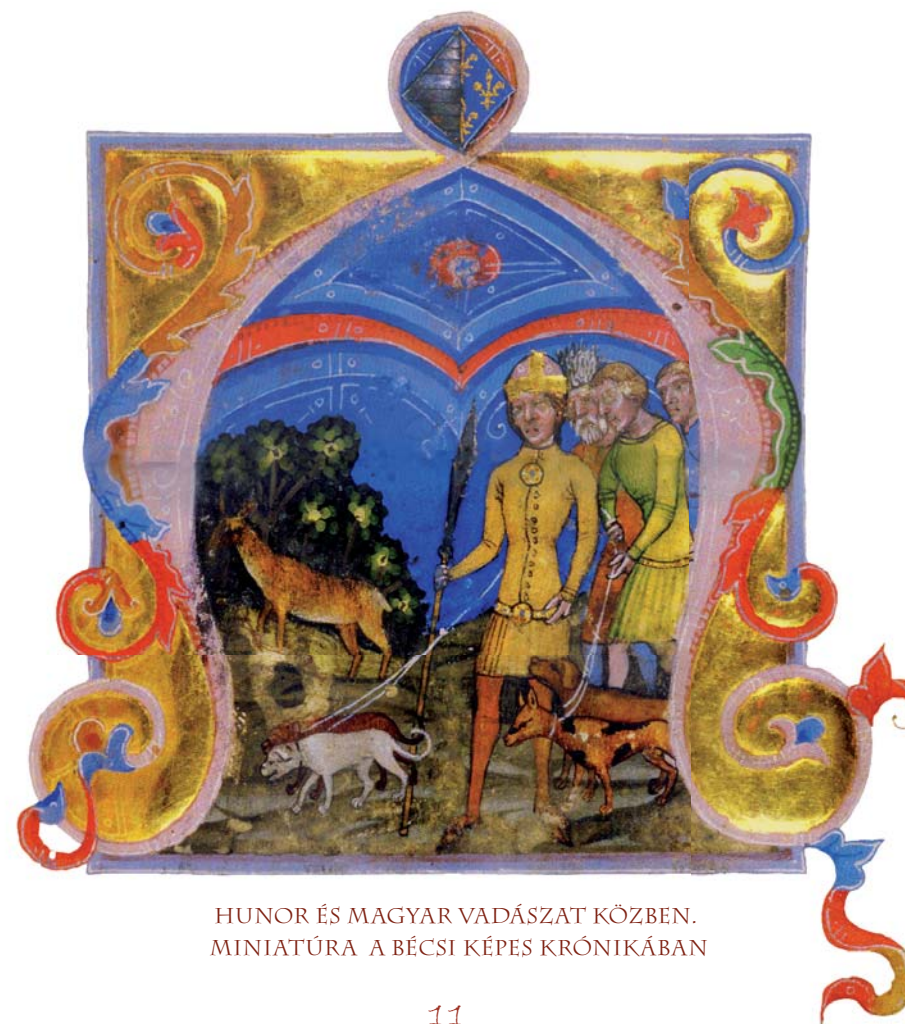
BOLGÁR HÁBORÚ ÉS BESENYŐ TÁMADÁS

Bizonyára e tapasztalatok készítették Árpádot a bolgárok ellen harcra készülő Leó bizánci császár szövetségkérő jobbjának elfogadására. Simeon cár hatalmának megtörésétől nyilván a tisztai bolgarság erejének gyengülését várta. Bölcs Leó még 894-ben szólította fel a magyarokat a bizánci seregen győzedelmeskedő Simeon bolgár cár megtámadására. Árpád és Kusán vagy Kusaly magyar vezérek hamar megegyeztek Szklérosz Nikétasz bizánci követtel és Árpád fiának, Leventének vezérlete alatt nagyobb sereget küldtek bolgárföldre. A magyar harcosokat görög hajók szállították fel a Dunán a bolgár határra, mialatt a császári sereg dél felől nyomult Bolgáriába. Levente teljes győzelmet aratott Simeon fölött. Elfoglalta fővárosát, a Duna alsó szakaszához közel fekvő Pereszljavecet és lovasaival végigdúlta egész Bolgáriát, rengeteg foglyot ejtett, nagy zsákmányt szerzett. De a győzelem nemsokára vere-ségre fordult. Simeon szorultságában különbékét ajánlott a császárnak, aki barbár szövetségeseit rútul cserbenhagyva, nemcsak seregeit vonta vissza, hanem a magyarok átszállítására küldött hajókat is hazarendelte.

Simeon most már teljes erővel támadt Leventének a győzelem után gondtalanul táborozó seregére, s azt véres harcban tönkrevverte. A hajóitól megfosztott magyar sereg maradványai nagy nehezen átvergődtek a Dunán, de Etelközön már nem találtak otthonukra. Mialatt ők bolgárföldön vívtak kemény harcukat, Árpád fejedelem a honmaradt magyarokra támadó besenyők elől kitérve, népével együtt felkerekedett és nyugat felé költözött.

*

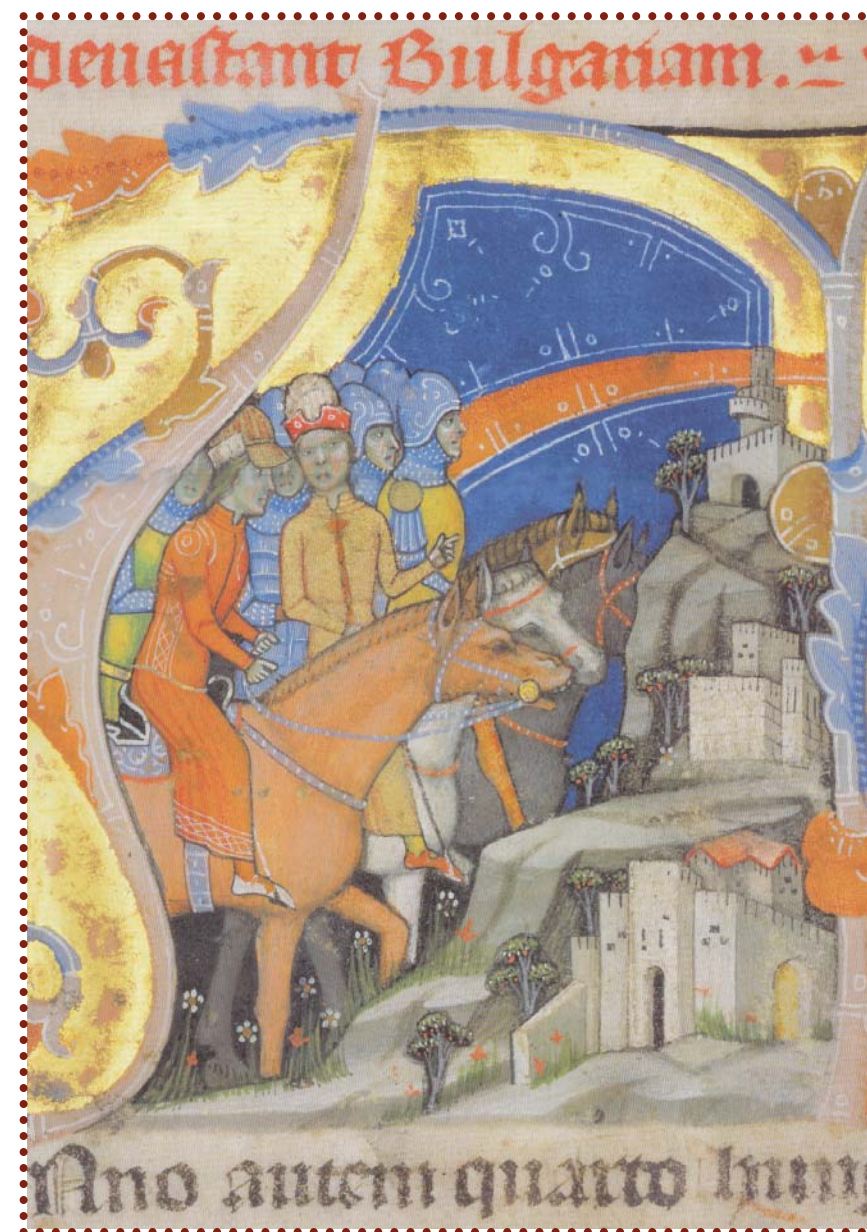
HUNOR ÉS MAGYAR VADÁSZAT KÖZBEN.
MINIATÚRA A BÉCSI KÉPES KRÓNIKÁBAN

Az etelközi besenyőtámadás nagy veszteséget okozott a magyaroknak, de a csapás korántsem volt oly katasztrofális, mint azt két emberöltővel később Konstantinosz császár – egy a bolgár és a besenyő háborúk eseményeit egyébként is elferdítő elbeszélés keretében – feltünteti, a magyarok otthon maradt családtagjainak teljes pusztulásáról szólva. A magyar törzsszövetség nem jutott erre a sorsra, sőt hamarosan kiheverte az etelközi és bolgáriai vereségeket. A honfoglalást közvetlenül követő győzelmes hadjáratok s a X. századi fejlődés jelenségei a katonai és társadalmi szervezet sértetlenségét bizonyítják. A fegyelemnek, morális és gazdasági erőnek megnyilvánulásai semmiképpen sem vallanak egy sok vért vesztett, családjától, asszonyaitól, gyermekeitől megfosztott, tönkrement népre.

Az előzményekből és a következményekből ítélve, a második besenyő támadás a magyarokat nem érte teljesen készületlenül, nem idézte elő, csak siettetette nyugatra költözködésüket. A bolgáriai vereség mindenestre nagy véráldozattal járt, de ez a vér sem omlott egészen hiába. A győztes bolgár hadseregnek az egykorúak szerint a legyőzött magyarokéval vetekedő veszteségei megakadályozták Simeon cárt, hogy a honfoglaló magyaroktól szorongatott Tisza menti bolgárok segítségére siessen. Levente hadjárata, ha kudarcba fulladt is, meghozta a maga politikai gyümölcsét: megbénította a kárpátaljai síkság birtokbavételének megakadályozására egyedül képes ellenfél erejét. Árpád fejedelem diplomáciája és fegyverei teljes sikert nem tudtak aratni, mégis minden akadályt elhárítottak a továbbköltözés és az új hon elfoglalása útjából.

A besenyők támadása után nyugatra költöző magyar nép – asszonyokkal, gyermekekkel, szolgálkkal együtt mintegy ötvenezer ember – a 895. év őszén kelt át a Kárpátok hágóin. A sorsdöntő eseményeket nyomon követő nagy vállalkozás előestéjén – régi szokás szerint – áldozattal fordultak istenükhöz s az ősök varázshatalmú szellemeihez. A nemzetségi totem, a szent Turul-madár inkarnációjaként tisztelt öreg Álmost áldozták fel, hogy varázsereje, bölcsessége és bátorsága a földi béklyótól felszabadulva, fia lelkébe költözzék, s azt betöltve, az ifjú fejedelmet képessé tegye nagy feladatainak megoldására.

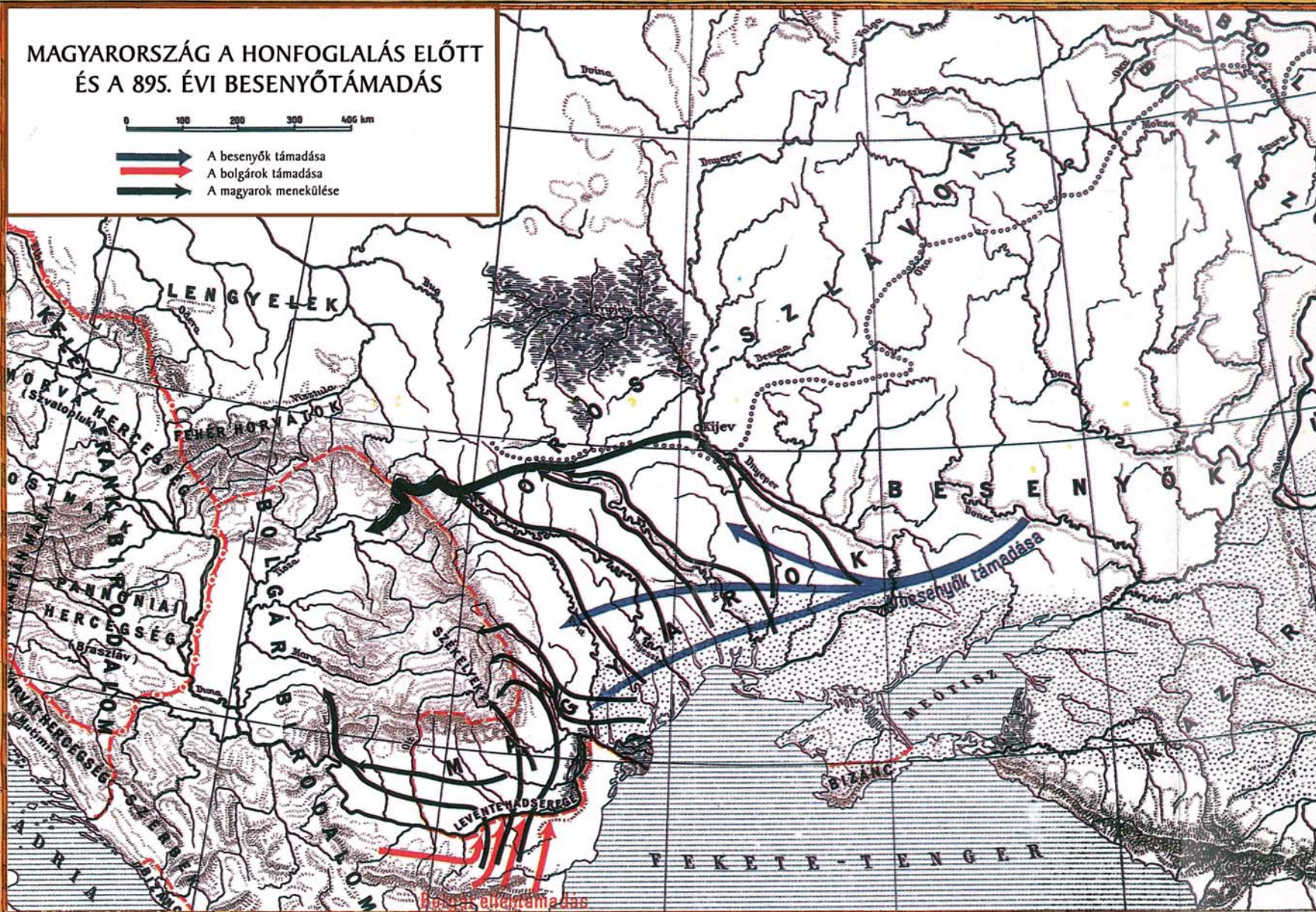

A MAGYAROK FELDÚLJÁK BULGÁRIÁT.
MINIATÚRA A BÉCSI KÉPES KRÓNIKÁBÓL

MAGYARORSZÁG A HONFOGLALÁS ELŐTT ÉS A 895. ÉVI BESENYŐTÁMADÁS

0 100 200 300 400 km

- A besenyők támadása
- A bolgárok támadása
- A magyarok menekülése

ÁRPÁD FEJEDELEM, MINDEN MAGYAROK APJA

Arab források arról értesítenek, hogy a magyaroknál a honfoglalás előtt valamikor létezett a kettős fejedelemség intézménye, ami hasonlított a kazárok szakrális kettős királyságára. Eszerint a magyar kende és gyula hasonló viszonyban voltak, mint a kazár kagán és kagán-bég.

Árpád Álmos vezér gyermeke volt, a honfoglalás idején, 895-ben középkorú férfi, akinek fia, Liüntika (Levente) már önállóan vezetett hadsereget. Árpád még Álmos életében a törzsszövetség vezetője, nagyfejedelelem lett. Erről Bíborbanszületett Konstantin császár tudósít bennünket, akinél 948 körül magyar küldöttség járt Bulcsú vezér vezetésével, aki mindezt elmondta neki. A küldöttség tagja volt Árpád egyik dédunokája, Tormás is. Bulcsú szerint Árpád fejedelemmé választása 55 évvel korábban történt, ami a 893 körüli választást jelenthet.

893-ban Nikétasz Szklérosz, a bizánci császár követe Árpáddal és Kurszánnal tárgyalt az Al-Dunánál egy bolgárok elleni hadi szövetségről. A bizánciakkal az egyezkedés még elhúzódott, és közben az Etelközben szállást találó magyar törzsek a Kárpát-medence felé egyre gyakrabban tettek felfedező utakat. Ezeket legtöbbször maga Árpád, vagy „társfejedelmé” Kurszán szervezte, de legalábbis támogatta a gazdag vidék felderítését, hiszen már akkoriban foglalkoztatta a magyar törzsek vezetőit, hogy nyugatabbra vonulnak. 894-ben Árpád szerződést kötött a morvák fejedelmével, Szvatoplukkal, miszerint a magyar és morva hadak együtt kiűzik Pannóniából a keleti frankokat. Ezt a szövetséget a legendák a fehér ló mondájában tartották fenn. Szvatopluk halála után a magyar törzsek megszállták a Felső-Tisza vidékét, és Árpád serege élén 895-ben a Vereckei-hágón át az Alföldre lépett, és elfoglalta a területet.

894-ben érett meg a bizánci–magyar együttműködés, és Árpád megtámadta Simeon bolgár cár birodalmát. A magyar csapatokat Kurszán vezér, a társfejedelelem vezette. A bolgár cárság sorozatos csatavesztést

FESZTY ÁRPÁD: A MAGYAROK BEJÖVETELE CÍMŰ PANORÁMAKÉPÉNEK ÁRPÁD FEJEDELMET ÁBRÁZOLÓ RÉSZLETE

szenvedett a magyar seregektől, és feladták az Al-Duna területét. Ezzel a Délvidék is Árpád népének uralma alá került, de az al-dunai csaták alatt a bolgárok szövetkeztek a besenyőkkel, akik megtámadták az Etelközben élő magyarokat. Sereg híján nem tudták felvenni a küzdelmet a besenyőkkel, és így a Kárpátok hágóin át Erdélybe menekültek, és itt le is telepedtek. A Tisza vidékéig magyar terület lett a Kárpát-medence, és Árpád serege sorozatos csatákat vívva szilárdította meg pozícióit az új hazában.

899 márciusában Arnulf keleti frank király követsége érkezett a magyar fejedelem, Árpád udvarába, és arra kérte a magyar fejedelmet, hogy segítsen neki legyőzni az itáliai király seregeit, és akkor a magyaroké lehet egész Pannónia, azaz a mai Dunántúl. Árpád seregei legyőzték Berengár itáliai király hadait, és a Lombardiából hazatérő magyar seregek birtokba is vették a Dunától nyugatra eső területeket. Azonban a morvák is szemet vetettek ezekre a területekre, és megtámadták az itt szállást kereső magyarokat. Árpád serege legyőzte a morvákat, és büntetésül elfoglalta azok nyitrai hódításait is, így 900 őszére az egész Kárpát-medence magyar fennhatóság alá került, és Árpád vezetése alatt végéhez ért a honfoglalás.

Árpád törzsének szállásterülete a korabeli tudósítások alapján 900 előtt Kelet-Magyarországon, a Felső-Tisza vidéken lehetett. A nyugati források ugyanis nem tudnak Árpádról, csak Kurszánról, az Árpáddal és utódaival kapcsolatba lépő Bizánciak viszont úgy írják le Magyarországot, mintha az csak a Tiszántúlból állna, bár megjegyzik, hogy tőlük nyugatabbra a frankok vannak. Az valószínűsíthető, hogy a bizánciaknak Árpád utódai a saját uralmuk alatt álló keleti, Tiszán túli területről számoltak be részletesebben.

A magyarok létformáját félnomád, téli-nyári legelőváltó életmód jellemezte, amelynek során Árpád és fiai is egy-egy folyó mentén – az állatok vízigénye miatt – vándoroltak téli és nyári szállásuk között. A helynevek alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy Árpád téli szállása – nyilván 900, Pannónia elfoglalása után – a mai Pécs részét képező Árpádváros, a korábbi Árpád falu volt, míg nyári szállása – ezt Anonymus is megerősíti – a Csepel-szigeten, s közben a Duna jobb partján nomadizált. De fennmaradt egy nyári szállás neve a Sárvíz mellett is, Jutas partvonalán, a Sárkeresztes és Moha közötti Árpád-völgy, Székesfehérvár mellett.

Négy fia a Duna, a Sárvíz és a Kapos–Szék-patak partján nomadizált úgy, hogy téli szállásuk egymáshoz viszonylag közel, a Duna két partján volt. Üllő nyári szállása Üllő mellett, Tarhosé Tarrós mellett, Jutasé a ma Veszprém részét képező Jutaspusztá területén, Zoltáé pedig Bodrogban, a mai Vajdaságban, valamint Kalocsa magasságában, Solt mellett. Kurszán ugyanakkor Árpádhoz hasonlóan a Duna jobb partján nomadizált,

ÁRPÁD ASSZONYA. FESZTY ÁRPÁD: A MAGYAROK BEJÖVETELE CÍMŰ PANORÁMAKÉPÉNEK EGYIK JELENETE

téli szállása Aquincumban, nyári szállása a Csallóközben volt 904-ig, amikor a bajorok megölték. Árpád ekkor Kurszán partvonalával meghosszabbította a sajátját, új nyári szállásának szintén a Csallóközben maradt helynévi nyoma.

Árpád a törzsszövetségbeli gyula tisztséget viselte, majd miután a németek a Fische mentén meggyilkolták Kurszán kendét (904), Árpád magához ragadta annak rangját.

LATORC. FESZTY ÁRPÁD: A MAGYAROK BEJÖVETELE CÍMŰ
PÁNORÁMAKÉPÉNEK EGYIK JELENETE

Árpád feleségének nevét nem őrizte meg a történetírás. Öt fiának neve maradt fenn: Liüntika/Levente, Tarhacsi/Tarhos, Jelek/Üllő, Jutocsa/Jutas és Zolta. Mind az ötöt Bíborbanszületett Konstantin hagyományozta ránk, azonban két különböző helyen. Azon a helyen, ahol a honfoglalásról és a kalandozásokról van szó, említi Liüntikát, aki ekkor nyilván a legidősebb, felnőtt fiú lehetett. Egy másik helyen, ahol a fiait és az ő korabeli utódait sorolja fel, nem említi Liüntikát, csak a négy másikat, és

azoknak is csak egy-egy fiát. Nyilván itt csak az utódlás szempontjából fontos fiakról van szó. Liüntikának, úgy tűnik nem maradt Konstantin idejére fiú utóda, ő maga pedig elesett az Al-Duna melletti harcokban.

Árpád utolsó nagy csatáját, Anonymus szerint, 907 júliusában vívta, amikor a bajor és keleti frank csapatok le akarták rázni adófizetési kötelezettségüket. Azonban az egyesített seregeket megállították a magyarok (lásd pozsonyi csata), és ezzel kétségtelenül magyarrá tette a Kárpát-medencét. Valószínű, hogy ő és fiai e csatában estek el. De az is lehetséges, hogy esetleg éppen a nagyfejedelem halálhíre – Árpád ekkor az abban a korban már nagyon magasnak számító, hatvanéves körüli lehetett – váltotta ki a keleti frankok támadását. Halálára nincs megbízható korabeli adat, 300 évvel később Anonymus a pozsonyi csatához köti halálát.

A HÉT TÖRZSFŐ, ELŐL ÁLMOS VEZÉR.
MINIATÚRA A BÉCSI KÉPES KRÓNIKÁBÓL

A MAGYAROK ÜLDÖZIK SIMEON BOLGÁR FEJEDELMET 895-BEN.
RAJZ JOHANNES SKYLITZES KORABELI KÉZIRATÁBÓL

A nagy áldozattétel után indult meg Árpád fejedelem a Felső-Tisza völgyéről az évek óta keresett új haza elfoglalására, mialatt népének egy része – talán három törzs népe – a Maros és Olt völgyén nyomult az ország szívébe.

Az Árpád fejedelem vezérlete alatt Verecke felől közeledő főhad a Tisza jobb partján vonult délre, s a XII. századi hagyomány szerint Alpár vidékén ütközött meg Salán bolgár vezérrel. A főhadból még a Felső-Tiszánál kivált törzs – a hagyomány szerint Kende (a régi fővezér) és Tétény (Tuhutum) népe – átkelt a Tiszán s a Körösig terjedő nagy tiszántúli síkságot vette birtokba. Tétény serege a Szamosvölgyön át Kolozsvár és Gyalu vidékéig hatolt, s a tordai sóbányákat ragadta ki az ott vezérlő Gyalu bolgár vezér kezéből.

A Tisza vidéki és erdélyi bolgár vezérek a létükért és jövőjükért harcoló magyarokkal szemben képtelenek voltak ellenállni. Simon bolgár cárt pedig az iménti háborúban szenvedett nagy veszteségek akadályozták meg tiszai tartománya védelmében. A kétfelől benyomuló magyar hadak kisebb harcok, néhány jelentéktelen összecsapás árán, szinte akadály nélkül jutottak el a Duna-vonalig. Az uralkodóréteg, a tulajdonképpeni bolgár elem elpusztult a harcban vagy Bolgáriába menekült. Szláv alattvalóik meghódoltak és szolgasorban magyar uralom alá kerültek. A később elmagyarosodott Tisza vidéki szlávok emlékét nyelvünk számos bolgár–szláv kölcsönszava őrzi. Ugyan erre a sorsra jutottak a tiszántúli gyér gepida-töredékek is, míg a hazai hagyomány szerint itt talált és Árpádnak önként meghódoló székelyek teljes szabadságukat megőrizve, mintegy kilencedik törzsként csatlakoztak a magyarokhoz.

A magyar törzsek megszállták a zólyomi, az észak-gömöri és tornai őserdőségek, az Erdős-Kárpátok, a Keleti-Kárpátok, az Erdélyi Havasok, az Al-Duna és a Duna–Tisza közti pusztaság határolta területet. A nép számához viszonyítva a mai fogalmak szerint igen nagynak tűnő terület a meotisi és etelközi hazához képest nagyon is szűk volt. Az erdős-hegyes, valamint a homokos és ingoványos részeknek a magyar semmi

JAKOBI ANNA MÁRIA: A TURUL ÁRNYÉKÁBAN

A CSODASZARVAS-LEGENDA. LÁSZLÓ GYULA RAJZA

hasznát sem vehette. Pásztorgazdaságához, az állatok tízezreit számláló méneseinek és gulyáinak ellátásához rengeteg fűtermő sík vagy enyhén lejtős területre volt szüksége. Ezért kétesztendei pihenés után megkezdtek a dunántúli és északnyugati részek meghódítására irányuló vállalkozásaikat.

PANNÓNIA MEGVÉTELE

A magyarok egy másik csapata ugyanekkor a Dráva és Száva völgyén és a velencei síkságon át a Brentáig hatolt. Arnulf hűbéresnek, Braszlavnak, pannóniai tartományát – a szövetséges császárra való tekintettel – elkerülték, de meghódítását előkészítendő, a következő év tavaszán nagyobb sereggel támadtak Itáliára. Bajor szövetség-

geseik szlovénlakta déli tartományán akadály nélkül átvonulva, végigpusztították Lombardiát. Az ötezer főnyi magyar lovassereg egyik csapata Verona, Milánó, Pavia mellett elszárguldvá, Bergamóig, Vercelli városáig és a Nyugati-Alpokig pusztított és rabolt. Más csapatuk lóháton, a lagunákon átúsztatva kísérelte meg Velence megtámadását. Merész vállalkozásukat csak a hajóhad felvonulása hiúsította meg. Lombardia ura s egy esztendeje Itália királya, Berengár friauli őrgróf a magyarok számát háromszorosan felülmúló hatalmas sereggel indult ellenük. A magyar vezér visszavonulóban a Brenta-folyóhoz érve, békét kért. Minden zsákmányát, málháját, sőt vezetéklóvait is felajánlotta, kezeseket ígért a szabad elvonulás ellenében. Berengár mégis harcra határozta magát s a magyarok – bár a küzdelem reménytelensége iránt nem igen volt kétségük – kétségbeesett védelemre készültek. Mikor azonban a Brenta túlsó partján táborozó és lakmározó ellenség gondtalan hanyagságát látták, sűrű nyilazás közben rohamra indultak s a Brentán átgázolva, átúsztatva, 899. szeptember 24-én hirtelen rajtaütéssel tönkrevették a lombard sereget. Harcban és üldözés közben rengeteg vitézt leöltek, sok zsákmányt és foglyot szereztek. A nagy diadal után Itália belseje felé fordultak s a Pó jobb parti síkságát is végigdúlták. A gazdag lombardiai mezőkön kitelelve, 900 tavaszán indultak hazafelé, miután Berengárral – nagy ajándékok és kezesek ellenében – békét kötöttek, amit újabb portyázások után, 904-ben állandó szövetség követett. A magyarok a szerződést híven megtartották, és Itáliát ez idő óta csak Berengár hívására keresték fel.

A Karintiát is magában foglaló bajor hercegség délnyugati szomszédjának megbénítása s a vele kötött barátság kedvező helyzetet teremtett egy bajor hadjárat esetére, aminek ideje a lombardiai kaland befejezésével már el is következett. A magyarok Lombardiában vették régi barátjuk, Arnulf császár, 899 decemberében történt halálának hírért. Vele megszűnt az akadály, mely őket Pannónia kíméletére kényszerítette.

A magyar sereg Itáliából hazatérőben Pannónián vonult keresztül és megsemmisítette Braszlav herceg Balaton-vidéki hűbéres tartományát. Néhány hónap múlva, még 900 nyarán, felkerekedtek a Tisza vidékén s a Garam és a Vág közt tanyázó törzsek, s a Dunán átkelve, minden ellen-

A MAGYAROK ELSŐ BEVONULÁSA PANNÓNIAÁBA.
MINIATÚRA A BÉCSI KÉPES KRÓNIKÁBÓL

állás nélkül vették birtokukba Pannóniát. Arnulf császár halála és a dunántúli föld birtokbavétele után tüstént követeket küldtek a bajorokhoz a szövetség megújítása végett, de amikor elutasításra találtak, haddal támadtak Bajorországra.

A váratlan fordulattól meglepett bajorok hiába kértek segítséget, kereszténységükre hivatkozva, a nyáron még haddal támadott morvától. Ezek kárörömmel szemlélték a két ellenség összecsapását s inkább a magyarokkal cimboráltak, sőt ezek pogány szokásait is utánozni kezdték.

A 900. évi bajor hadjáratral hosszú háborúskodás kezdődött. Magyar csapatok évről-évre betörték a bajor végekre, hol délen Karintiát, hol északon a Keleti őrgrófságot és Morvaországot pusztítva. Az elkeseredett küzdelemben Arnulf rokona, a bajor Nordgau, Ostmark és Karintia őrgrófságokat 989-ben egy kézben egyesítő Luitpold őrgróf (893–907) – a X. századi bajor hercegek és a Wittelsbachok ősapja – állt a honvédelem élén. A harc mindig bajor földön folyt. A bajorok csak egy ízben tudtak diadalt aratni, s ekkor is rút árulásnak köszönheték győzelmüket. Kutsal vezért 904-ben – barátságot színélve – ebédre hívták s ezután társaival együtt lemeszárolták. Ez esemény hatása alatt a magyarok három évig elkerülték Bajorországot. Ehelyett Morvaországot pusztítják, és teljesen megsemmisítik Szvatopluk utódainak maradék hatalmát. 906-ban a nekik adót fizető morvák, csehek és dalminci szlávok vagy glomácok földjén át – ez utóbbiak hívására – szászföldre törtek, honnét nagy zsákmánnyal tértek haza.

HONFOGLALÁS.
MINIATÚRA A BÉCSI
KÉPES KRÓNIKÁBÓL

Egy évvel utóbb Luitpold őgróf – megsokallva a magyarok pusztításait – a bajor grófokkal és püspökökkel hadba szállt a magyarok ellen. A döntő csatát a magyar becsapások ellen épített Ennsburg vára alatt, 907. július 5-én vívták meg. A véres ütközetben a bajor sereg színe-java a csatamezőn maradt. Elestek vezérei, a vitéz Luitpold és Theotmár salzburgi érsek s velük együtt estek el a keleti grófságok is. Nagy Károlynak az avarok ellen szervezett keleti őgrófsága, az Ostmark százéves fennállása után megszűnt. Területe az Enns folyóig hatoló magyarok uralma alá került s ők vették birtokukba a karintiai őgrófság keleti részét, a mai Stájerország hazánkkal határos vidékét is. Megszállásra e vidéken nem gondoltak, csupán a nyugati szomszédokat elválasztó semleges zónát, a nyugati gyepűelvét bővítették ki, alkalmas felvonuló terepet szerezve nyugatnak induló seregeik számára.

A SZÉKELYEK

A Felső-Maros, Küküllő és Felső-Olt völgyét környező erdős hegyvidéken a székelyek laktak. A történettudomány – adatok híján – mindmáig sem mondta ki a döntő szót a székely kérdésben. Annyi bizonyos, hogy a székelyek nem voltak az ország különböző vidékéről jött magyar telepések. A középkori források egybehangzó vallomása szerint a székelyt mindig a magyarral egy töről szakadt, de tőle mégis különböző, százados távollét után vele újra egyesült népnek tartották. Vérségi szervezete, ősi intézményei, jogviszonyai bizonyítják, hogy erdélyi földjét, mint zárt tömegben települő, ősfoglaló nép, legkésőbb a XI. század elején szállta meg, s nem a királyok telepítették oda. Hazánk területére vagy a magyarokkal együtt jöttek, vagy már korábban is ott voltak. A hagyományból nyilvánvaló, hogy a XI. században a székelyeket Magyarország honfoglalás előtti lakóinak és Attila népének tartották. Ez a tudat minden alap nélkül nem alakulhatott ki. A X. század vége óta be-települő besenyőket, bolgárokat, kunokat sohasem mondta senki őslakóknak. Anonymus a honfoglalás előtt csatlakozó s nála „kún” néven szereplő kabarokat és Mén Marót „kozár”-jait is élesen megkülönbözteti a székelyektől. Mindezt figyelembe véve, a székelyeket az Avarbiroda-

lom bukása után Magyarország területén meghúzódó s a honfoglaláskor Árpád fejedelemnek meghódoló avar vagy avar uralom alatt élő törökfajta – kuturgur–bolgár vagy onogur – néptörödeknek kell tartanunk. Ha feltesszük, hogy az avarokkal idesoródott onogurok ivadécai voltak, az onogur–magyarokhoz való gyors nyelvi áthasonulásuk – az eredetkérdés legnehezebb problémája – is teljes megoldáshoz jut. Hegyvidéki elhelyezkedésük is a magyar hagyomány igazát látszik bizonyítani, mely szerint a „hun”, azaz avar hatalom bukása után ellenük kelt idegen népek nyomása elől húzódtak erdős-hegyes hazájukba, hol az onogurok és bolgárok régi vadászfoglalkozásához igen alkalmas területeket találtak. Más nyomok viszont arra mutatnak, hogy erdélyi megtelepülésük előtt Biharban, a Berettyó és Szamos közén laktak, s onnét a X–XI. században vándoroltak a Meszes-hágón és a Felső-Szamos völgyén át erdélyi hazájukba, hol később, a X. század második felében megmozdult besenyőség, majd az úzok és kunok elleni határvédelem feladata hárult rájuk.

„A MAGYAROK TURK FAJTÁJÚAK ÉS VEZÉRÜK HÚSZEZER LOVASSAL VONUL HARCBA... A MAGYAROK ORSZÁGA BŐVELKE-
DIK FÁKBAN ÉS VIZEKBEN. SOK SZÁNTÓFÖLDJÜK VAN...
EZEK A MAGYAROK SZEMREVALÓ ÉS SZÉP KÜLSÉJŰ EMBEREK,
NAGY TESTŰEK, VAGYÓNOSAK ÉS SZEMBETÜNŐEN GAZDA-
GOK, AMIT KERESKEDELMÜKNEK KÖSZÖNHETNEK. RUHÁJUK
SELYEMBROKÁTBÓL VALÓ. FEGYVEREIK EZÜSTTEL ÉS ARANY-
NYAL VANNAK KIVERVE ÉS GYÖNGGYEL BERAKOTTAK.”

(IBN RUSZTA ARAB LEXIKOGRÁFUS ÉS FÖLDRAJZÍRÓ 930 TÁJÁN)

KATONAI TERVSZERŐSÉG A MEGSZÁLLÁSBAN

A hunok és avarok fejedelmei, kiknek kelet felé, a Kárpátokon túl is voltak alattvalóik, népük zömével a Tisza mentén szálltak meg. A magyar törzsek közül négy, köztük a legnépesebb fejedelmi törzs, túl a Dunán telepedett meg. Viszont a Tiszántúl keleti részén és Erdélyben hatalmas területek néptelenül maradtak. Kétségtelen, hogy a gazdasági okok, a Dunántúl műveltebb földje, az állattenyésztő avarokkal szemben már a földművelést is megbecsülő magyarok szemében kíváncsabbá tették annak birtokát az inkább állattenyésztésre alkalmas tiszántúli részeknél. Mégis az elhatározás fő okát a katonai célszerűségben, a keleti veszedelemtől, a besenyő támadástól való félelemben kell keresnünk. A gazdasági szempontok mellett az elhelyezkedésben nagy, sőt döntő szerepe volt a katonai megfontolásnak s a dunántúli telepedésben a magyarok tudatos nyugatra törekvésének egyik legbiztosabb jelét kell látnunk.

A magyar törzsek az Alföld szélein a folyóvölgyek kijáraitait szállták meg s a hadnagyok nemzetségükkel víz mellé, még pedig nagy folyók két partjára, szigetközökre, mocsaraktól védett területre telepedtek. A hirtelen támadás elleni védelem szempontjai tették szükségessé a határhegységekbe vezető természetes hadiutak, a folyóvölgyek torkolatának megszállását és a nagy folyók átkelőhelyeinek – a réveknek, gázlóknak – két parti biztosítását. Ellenséges támadás esetén a törzsnek a folyó másik partjára húzódó népét és vagyonát az átkelőhelyeknél állást foglaló férfinep könnyebben védhette a meglepetés ellen. Ugyancsak katonai szempontból volt fontos oly központi, állandó szállástelepek kiválasztása, ahová – mint megerősíthető, hozzáférhetetlen helyekre – meglepő támadás esetén is visszavonulhattak. Erődített helyeknek, földváraknak bőven volt az ország. Ezeket a magyar nemzetségek a szlávok hódoltatása után birtokba is vették, de védelemre nem minden esetben használhatták fel. A sík területen fekvő földvárak sáncai a keleti lovas szomszédok ellen nem sok védelmet nyújtottak. Csak a mocsárvárak, szigetközök vidéke adott biztos menedéket. A Csepel-sziget, illetőleg a két parti Sárvizek mocsaraitól körülövezett fehérmegyei és solti, szigetjellegű nagyobb te-

LOVASROHAM. RÉSZLET FESZTY ÁRPÁD: A MAGYAROK BEJÖVETELE
CÍMŰ PANORÁMAKÉPÉBŐL

rület, a Csallóköz nyugat felől mocsártól, sártól védett keleti csücske, a Zalavár körüli mocsarak a Balatonnal, a Dráva-torkolat mocsarai, a Szárazér–Maros–Tisza–Aranka szögének mocsaras vidéke, a Körös-torkolat és Sárrét járhatatlan ingoványai, a Szamos–Kraszna vidéki lápok és a Sajó–Eger vidéki morotvák egy-egy törzs, illetőleg egy-egy hadnagyi nemzetség természetes mocsár- vagy szigetváraivá lettek. A hadnagyoknak itt állandó védett telepük, váruk volt: Csepel és Fehérvár, Lél a Csal-

A MAGYAR TÖRZSEK ELHELYEZKEDÉSE AZ ÚJ HAZÁBAN

0 20 40 60 80 100km

ÁRPÁD nemzetségek
hadnagy várak
erő

HUBA ÉS LÉL TÖRZSE

KABAROK HÁROM TÖRZSE

KENDE TÖRZSE

SZÉKELYEK?

HORKÁK TÖRZSE

FEJEDELEM TÖRZSE

OND TÖRZSE

GYULÁK TÖRZSE

BOTOND TÖRZSE

SZÉKELYEK?

lóközön, Bogát a Balaton mellett, Bodrogvár, Marosvár, Ete és Kaplony, ahova támadás esetén egész háznépükkel és barmaikkal visszavonulhattak, s ahol az asszony nép a gyermekekkel állandóan lakott.

A törzsek szállásföldjét széles, lakatlan földszávok, természetes határok választották el egymástól. E természetes határok hegyek, erdőségek, tavak, nagyobb járhatatlan mocsaras vidékek vagy sivár pusztaságok voltak, de az avarok gyűri néven ismert mesterséges gyeptürendszert is felhasználták a törzsszállások elválasztására és védelmére.

Árpád hadának szállásföldjét a Mátra, Cserhát, Pilis, Vértes, Bakony hegységek láncolata, a Balaton déli partjának mocsarai, a Mecsek hegység, a Duna bal partján a Sár, vagyis a bodrogi részekről Soroksárig húzódó mocsaras, ingoványos terület s ezen túl a későbbi Kis- és Nagykunság és a Jászság homokos és mocsaras területe övezte. Lél és Vérbulcsu törzseit egymástól a Hanság és a Rábaköz mocsarai s a Bakony nyugati kiágazásai, emezt Árpád és Botond törzsétől a Kis-Balaton mocsarai és a Mecsek választották el. A Botond-törzs és a tiszai törzsek közt pusztaság, a Gyula- és Ond-törzsek közt a Szárazér és Sárért mocsarai terültek el. A kabarokat Ond törzsétől a Nagykunság pusztasága, Lél és a fejedelem törzsétől a Mátra választotta el. A Kende-törzset nyugat felé a Hortobágy, a nyíri és bihari erdőségek határolták. E többnyire erdős határzónák a vadászatkedvelő magyaroknak vadászterületül is szolgáltak, de fő céljuk a védelem és a törzsközi összeütközések elhárítása volt.

A hadnagy székvárát, nemzetsége állandó szállástelepét hármass védőgyűrű vette körül: a víz és mocsár alkotta váröv, a törzs többi nemzetségeinek élő gyűrűje és a hegyek, erdők, mocsarak, puszták alkotta természetes külső sánc.

TÜRK ROVÁSÍRÁSSAL ELLÁTOTT TÁL
A NAGYSZENTMIKLÓSI KINCSEKBŐL

PRÉSELT ARANYOZOTT EZÜST LEMEZBŐL KÉSZÍTETT HAJFONATKORONGPÁR A KAROSI HONFOGLALÁS KORI TEMETŐBŐL. A KORONGOKON EGYMÁSSAL SZEMBE FORDULÓ MITIKUS ÁLLATALAKOK, VALAMINT PALMETTÁS DÍSZÍTÉS FIGYELHETŐ MEG.

Mint a nemzetségek a törzsfő, a hadnagy nemzetségét, úgy fogták körül a fejedelem törzsét a többi törzsek. A Közép-Duna mentén központi helyzetben megszállt Árpád-törzset gyűrűalakban vette körül hat más törzs, melyek mindegyikére fontos katonai feladat hárult. A Felső-Duna menti Lél-törzs szállásföldjén futottak össze a Vág, Morva, Duna völgyein és a Morván át Csehország és Németország felé vezető hadiutak. A Balaton menti törzs földje gócpontja volt a Rába- és a Mura-völgyön át Stíria, Ausztria és Németország, a Dráva- és Száva-völgyön át Itália, a Száva- és Kulpa-völgyön át Horvátország, a Dráva–Száva közti síkon Szerbia és Bizánc felé vezető hadiutaknak. E két törzs fejei – az egykorú bizánci és nyugati forrásokból ismert Szoárd (Salard), Lél, Bogát, Kál és Bulcsu – vitték az előharcos szerepét a X. század nyugati és balkáni portyázó hadjárataiban. A Dráva–Al-Duna vidéki törzsről, a bizánci harcok hőseként megemlékezett Botond hadára hárult a szerémségi bolgárok elleni védelem. Ond törzse a Körös völgyén Erdély és a besenyők felé, a gyulák hatalmas törzse a Maros völgyén át ugyancsak a besenyők, s a Morava völgyén át a Bulgária és Bizánc felé vezető hadi utak kijárását őrizte. Ők voltak hivatva az Al-Duna és Morava, valamint a Maros- és Körös-völgy felől várható bolgár és besenyő támadások feltartóztatására. A kabarok az északkeleti szorosokon át orosz földre vezető utak

végpontjait tartották megszállva. A veszedelem keleten volt a legnagyobb, amerre a régi, kegyetlen besenyő ellenség tanyázott. Ezért a tiszai törzsek védővonalán és az ettől keletre húzódó erős, természetes bástyán – (a nyíri és bihari őserdők s az erdélyi határon húzódó hegységek övezetén) – túl egy második határvédő vonal épült ki. A Berettyó, az Ér és a Kraszna völgyeinek védelmét talán már a X. században a fejedelmi had oda kiszálló nemzetségei, Ákos és Káta vették át. A Belső-Tisza, a Szamos, a Maros és a Küküllők vidéki székelyek nemzetségei védelmezték. A fejedelmi törzset kelet felé ilyképpen négyes védősánc oltalmazta: a Sárvíz mocsarai, mögöttük a homokpusztával, a tiszai törzsek védővonal, a nyíri, bihari erdőségek és erdélyi határhegyek öve, végül a Szamos menti és székely törzsek vonala.

A megszálláskor tudatos stratégiai tervszerűséggel kiépített védelmi rendszert betetétzte a határok nagyszerű védelme: az összes törzsek szállásföldjét körülfogó széles, jobbra lakatlan és gyakran járhatatlan területek gyűrűje. Északnyugaton, északon, keleten és délkeleten a Kárpátok úttalan őserdőkkel borított, természet alkotta hatalmas bástyája. Délben a délipláti puszt, az Al-Duna mocsarai, a Fruska-Gora és Szlavónia (a mai Horvátország) erdős-hegyes vidéke, a nyugati határon a Muraköz-től észak-északnyugat felé húzódó erdős földszáv a Wiener-Waldal, a Morvamező s az Olsava–Morava–Vág folyók köze, sőt 907 óta az Ostmark és Moravia is, a dél-oroszországi népválasztó semleges zónához hasonló országválasztó közők voltak. E széles övezet, a gyeplűvel, vagyis a mesterséges torlaszokon-, gyeplűkön túli terület megóvta a magyar népet az etelközi besenyőtámadáshoz hasonló, meglepetésszerű rajtaütésektől. Ugyanakkor módot adott arra, hogy a magyarság a gyeplűn keresztülvezető utak belső kijáratánál, a nemzetségektől megszállt folyó-völgytorkolatoknál mesterségesen elzárt, eltorlaszolt gyeplűkapuk (porta) megnyitása után, az ismeret utakon áthatolva, váratlanul meglephesse szomszédjait. Emellett a gyeplűvel vadászterületül, portyázások előtt táborozóhelyül is szolgált. A veszélyesebb pontokon állandó őrségeket tartottak az utaknak a gyeplűelvéről kivezető külső kijáratánál, a tulajdonképpen országhatáron. A gyeplűvel egyébként nem volt teljesen lakatlan. Nyugaton például a fertővidéki és alsó-ausztriai avar és német töredékek, az ausztriai és morvaországi magyar határőrök a tulajdonképpen

ÁLDÓZAT. RÉSZLET FESZTY ÁRPÁD:
A MAGYAROK BEJÖVETELE CÍMŰ PANORÁMAKÉPÉBŐL

gyeplűvonalon túl laktak. A délnyugati határvidéken is elszórt kisebb szlovén néptöredékek húzódtak meg az erdőségekben. Kelet felé a Kende- és Gyula-törzs Szamos- és Felső-Maros völgyi szállástelepei és a székelyek, vagyis az erdőelvi (=erdélyi) népek kívül estek a Meszesen, a Réz-hegységen, a Királyhágón, Bihar-hegységen és az Erdélyi-érhegységen húzódó belső gyeplűvonalon.

A MEGTELEPÜLÉS TÖRTÉNETI JELENTŐSÉGE

A honfoglaló magyaroknak az az elhatározása, hogy településük súlypontját a Dunántúlra helyezték és kelet felé kifejezetten védelmi állást foglaltak el, már az első megszálláskor megpecsételte a nemzet jövő sorsát. Noha a nyugattal szemben a honfoglaláskor s azt követően másfél évtizeden át következetesen ellenségként léptek fel, s noha a nyugati érdekkörbe való bekapcsolódásuk csak Szent István korában következett be, a nyugati keresztény kultúrközösséghez való csatlakozásuk két legfontosabb előfeltétele: a keleti érdekkörtől való teljes elszakadás és a földrajzi elhelyezkedés már a honfoglaláskor megvalósult. A német tartományokkal szomszédos és a latin-keresztény műveltség hagyományával bíró dunántúli föld, frank fennhatóság alatt élt szláv és avar lakosságával ellenállhatatlanul sodorta a vérrokonaitól elszakadt magyar népet nyugat felé. A dunántúli megtelepedésre, mint végső okra kell visszavezetnünk a Dunántúl megszületett magyar királyságnak a bizánci térítő- és hódító törekvésekkel szemben tanúsított szívós ellenállását. A megszállásban érvényesülő tudatos stratégiai tervszerűségnek volt köszönhető, hogy a magyarság ellen tudott állni a nyugat felé törekvő besenyők, úzok és kunok támadásainak, s így elkerülte a Magyarország és a

NYERGESMESTER MUNKA KÖZBEN. LÁSZLÓ GYULA RAJZA NYOMÁN

A NEMEZKÉSZÍTÉS, SZÖNYEGSZÖVÉS MELLETT AZ ŐRLÉS IS AZ ASSZONYOK MUNKÁJA VOLT. LÁSZLÓ GYULA RAJZA NYOMÁN.

Balkán földjén elpusztult vagy felmorzsolódott hun és avar, besenyő, úz és kun népek, s a keleti művelődési körbe ékelődve elszlávosodott bolgárok, kazárok és más rokon népek sorsát.

A legtermékenyebb, mezőgazdaságilag legértékesebb területek birtokbavételével, öntudatlanul bár, a magyarság gazdasági túlsúlyát biztosították a gyér lakosságú külső településre szoruló országban. A későbbi jövő keleti és nyugati telepesek – besenyők, kunok, németek, flamandok, valonok, oláhok, rutének – az ország szívében és a határszéleken lakatlanul maradt, gazdaságilag értéktelenebb homokos pusztaságot és hegyvidéket voltak kénytelenek megszállni. Ennek következménye volt, hogy még a német és valon telepesek is „csak” a kereskedelem, az ipar és a bányászat terén vehették fel a versenyt a magyarokkal, de gazdasági fölényüket a mezőgazdaságra hivatott országban veszélyeztetni sohasem tudták.

A honfoglaló magyar nemzetségek szívesen keresték a már lakott vidéket, s az országban elszórtan lakó szlovén, germán, avar és bolgár-szláv néptörzseket közvetlen uralguk alá hajtva, mintegy rájuk telepedtek, gyér lakosságú telepeik közé ékelődtek, minek következtében e népelemek, nyelvkincsük egy részét a hódítóknak átadva, gyorsan elmagyarosodtak.

A záltal, hogy a törzsek az ország belsejében hagytak pusztán nagyobb területeket, így a későbbi Kunságot, Hajdúságot, Bihart, s inkább az Alföld széleit – a folyóvölgyeknek a hegységekbe torkoló vidékét, a gyepükön átvezető utak bejárásait – szállták meg, már a foglaláskor kijelölték a később mindig magyarnak maradt, zárt egységet alkotó belső terület határait. Az ország határai felé irányuló kitelepülés természetes útvonalait birtokukba véve pedig, megteremtették az új hazai gazdasági, etnikai és politikai egységének előfeltételeit. Az etnikai egység kialakításának útját állta ugyan a törököktől a hódításuk nyomán kelt véres háborúban szenvedett – és elsősorban a színmagyar lakosságot sújtó – veszteség, de a honfoglaláskor kijelölt nyelvhatár körén belül a lakosság még e borzasztó csapások után is magyar maradt. A megritkult ősi lakosság ezen a területen a későbbi századokban tömegesen betelepített idegen nemzetiségeket is legnagyobb részben magába tudta szívni.

A magyarok megtelepülésének az a sajátossága, hogy az ország határán és belsejében nagy területek, mint ország- és törzsválasztó zónák, megszállatlanul maradtak, mélyre ható politikai következményekkel járt. Szent István ezeket a nemzetiségi megszállás alá nem került területeket s azoknak a nemzetségektől nem függő idegen lakosságát szerte az egész országban birtokába véve szerezte és szervezte meg a központi hatalom gazdasági alapját, a rengeteg kiterjedésű királyi birtokot, anélkül, hogy a nemzetiségi vagyont – a nyilvánvaló hűtlenségi eseteket kivéve – érintenie kellett volna. Ennek a szerencsés körülménynek volt köszönhető, hogy a nagy politikai átalakulás (néhány hatalmas törzsfő ellenállásáról nem szólva) minden nagyobb megrázkódtatás nélkül ment végbe.

*

A király tisztán gazdasági szervezetű családi birtokaival ellentétben, a gazdasági, de egyszersmind katonai rendeltetéssel bíró vármegyék földbirtoka viszont, bár e területből is gyarapodtak, a nemzetségi szállásbirtok közé ékelve tűnik fel. Sőt a vármegyék területi kialakulására hatással volt a nemzetségi szállásföldek, különösen a hadnagyi nemzetségek szállásföldjének helyzete. A törzsek vezető nemzetségeinek szálláshelyül szolgáló területeken Komárom, Esztergom és

Fejér Duna-(két)parti; Újvár, Szolnok és Csongrád Tisza-(két)parti; Baranya Dráva-(két)parti, Csanád és Arad Maros-(két)parti; Szatmár Szamos-(két)parti és Zala vármegye Balaton-(két)parti részeinek, valamint a később két-, majd háromfelé szakadt Szolnok vármegye távol eső területeinek gazdasági és közigazgatási összekapcsolása csupán a megyék területén lakó vezető nemzetségek ősi birtoklási viszonyaiban lelheti magyarázatát. Szent István az új államszervezetben s a vármegyékben is vezető szerepet szánt és juttatott a hozzá hűnek bizonyult nemzetségeknek. Másrészt pedig, hatalma biztosítása végett a várgazdaságoknak az egész országot behálózó láncolatával át kellett törnie a régi törzsi szállásterületek határait, a központi hatalom gazdasági és katonai exponenseit közbe kelet ékelnie a nemzetségi telepeknek.

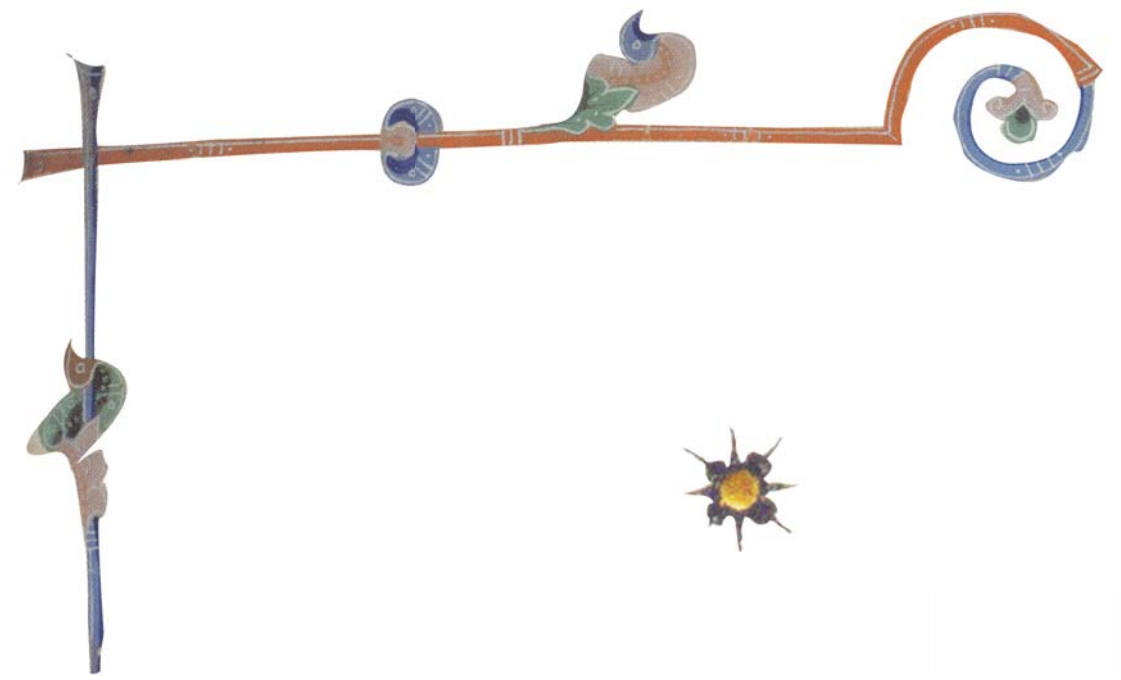

A GALGÓCI
TARSOLYELEMZ

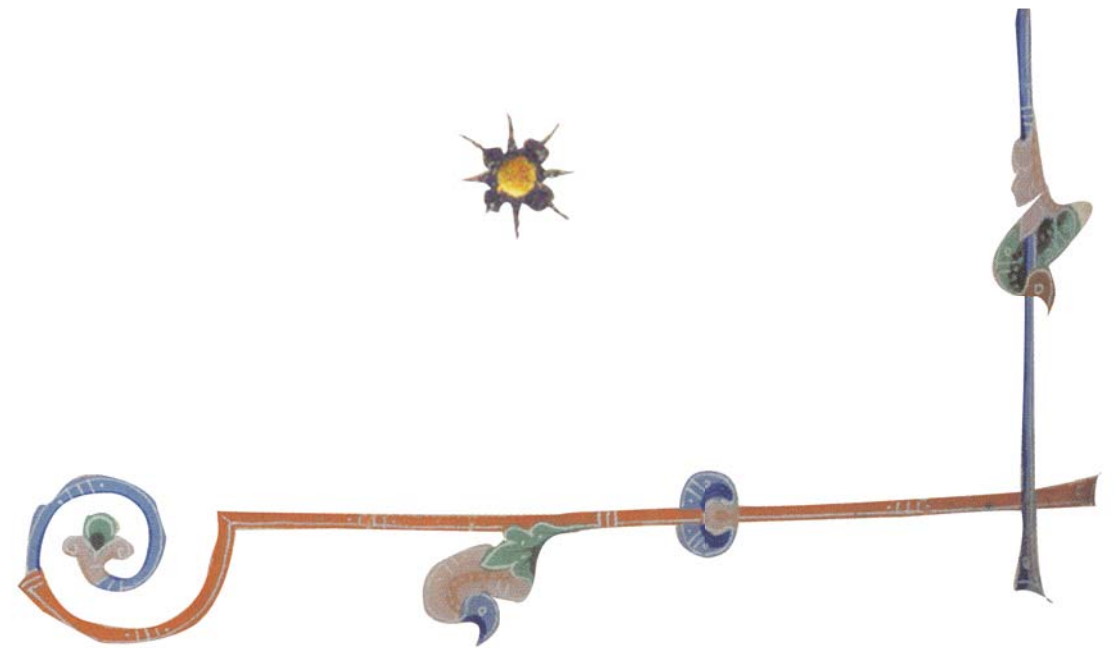
* A fejezet szövege az Árpád fejedelem, minden magyarok apja című rész kivételével Hóman Bálint – Szekfű Gyula: Magyar történet (I. kötet, 1935) című könyvének Honfoglalás című fejezetéből való

GÉZA FEJEDELEM IDEALIZÁLT ÁBRÁZOLÁSA,
NÁDASDY MAUSOLEUM

A POZSONYI CSATA 907-BEN

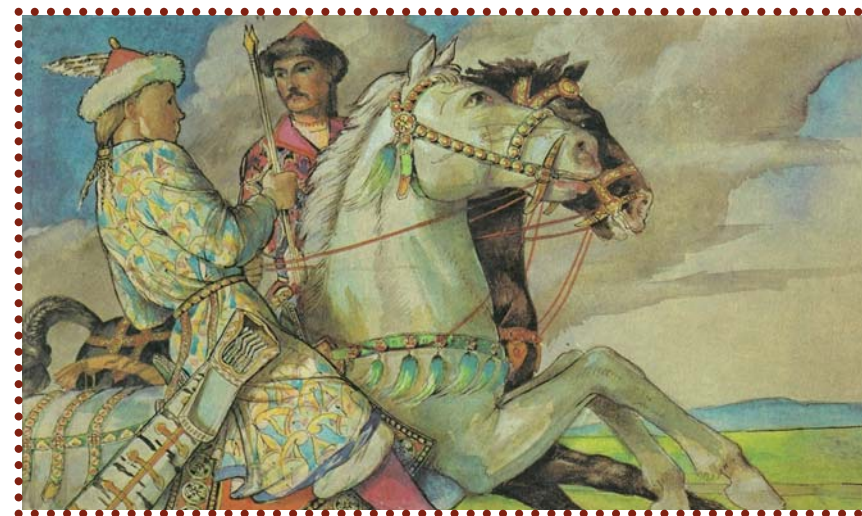
A CSATA TÖRTÉNETI ÉS KATONAPOLITIKAI HÁTTERE

A hadügy legfontosabb kérdéseit – a haderőszervezést, a védelmi képességet, a fenntartott haderőt és a hadrafoghatóságot – befolyásoló tényezők közé tartozik a mindenkori fenyegetettség mértékének megítélése, és a felkészülés annak elhárítására.*

A pozsonyi csata kiinduló helyzetének és egyúttal sikere feltételeként kell elfogadnunk, hogy 907-re, a Fischa/Lajta folyó vonalától, valamint a Morva folyótól keletre a teljes Kisalföld honfoglaló őseink fennhatósága, de legalábbis fegyveres ellenőrzése alatt állt. A feltétel első része 900-ban teljesült, amikor Kurszán (Árpád vezértársa) elfoglalta Pannóniát, és a nyugati gyeűsáv keleti határait az Ostmark területére tolta ki.

902–906 között teljesült a feltétel második fele, amikor is őseink a szárnyakon megszilárdították pozícióikat. A törzsszövetségi erők nyugati irányban, az északi szárnyon 906-ra véglegesen legyőzték a frankbarát morvákat, és Moráviát elszakították a birodalomtól. Valójában két fontos esemény történt a térségben. Az egyik a Morva Fejedelemség felszámolása, a másik a bajorok végleges veresége Moráviában. Nagy valószínűséggel a morvák egy része szövetségi viszonyba lépett eleinkkel. Azonban a kialakult helyzet magában hordozta a feszültséget. A törzsszövetségnek (illetve a kialakulóban lévő Magyar Fejedelemségnek) állandóan készenlétben kellett tartania csapatait a megszerzett területek védelmében. Az állandó fenyegetettséget örökölte meg a Sváb Évkönyv (Annales Alamannici) 904. évnél tett bejegyzése, miszerint 904-ben a bajorok törbe csalták Kurszán magyar vezért, őt és kíséretét pedig orvul meggyilkolták.

899–900 után honfoglaló őseink nyugati irányban, a déli szárnyon Itália felé is kiterjesztették fennhatóságukat. A Sváb Évkönyv szerint 901-ben a magyarok ismét Itáliára támadtak. Ugyanebben az évben a Fuldai Évkönyv jegyezte fel, hogy a magyarok Karintiában portyáztak. 904-ben szövetkeztek I. Berengár longobárd királlyal (Provence-i Lajos császár ellen), és 905-ben békében váltak el egymástól. 906-ra véglegesen a magyarok birtokolták a Dráva és a Száva közét, biztosítva ezzel a szabad kijutást a Pó-síkságra.

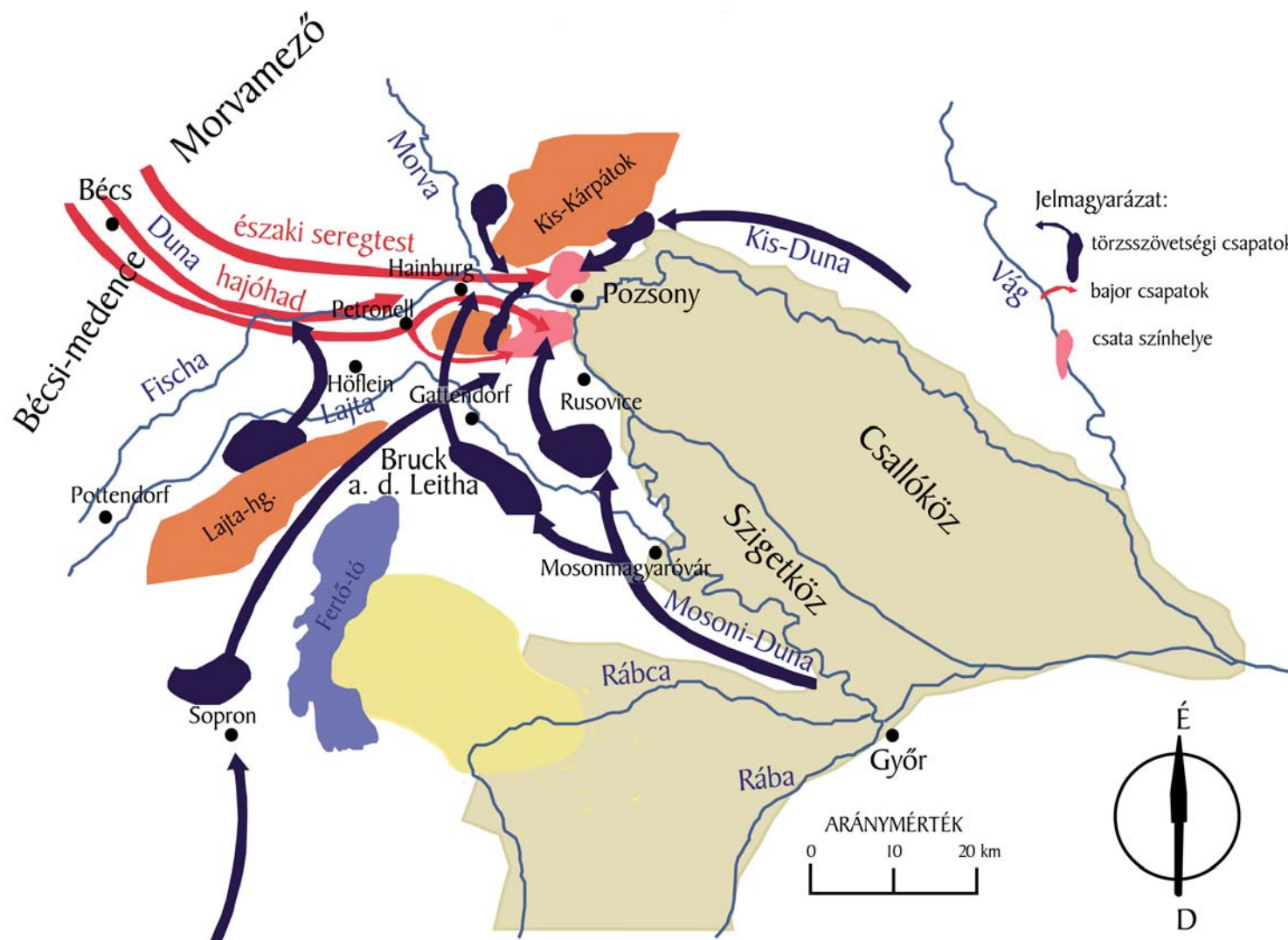

MAGYAR LOVASOK LÁSZLÓ GYULA: 50 RAJZ
A HONFOGLALÁSRÓL CÍMŰ KÖNYVÉBŐL

Nyugaton, a 900. évi pannóniai győzelem után, a harcok zömmel a szárnyakra tevődtek át. A frank–morva háború nyertesei a magyarok lettek. A Duna-völgyi hadművelleti irányban a gyeűelvét az Ostmark keleti területére (a mai Alsó-Ausztriára) helyezték át. Délen sikerült ellenőrzés alá vonni az észak-itáliai hadművelleti irányt, a Karintia felé csatlakozó Mura-völgyével együtt. A nyugati frontirányban fennmaradt feszültséget jelzik az évkönyvek bejegyzései egy 903-ban lezajlott bajor–magyar összecsapásról. 901 és 906 között tehát folyamatos volt a konfrontáció a szemben álló felek között. A Keleti Frank Birodalomnak rá kellett döbennie, hogy a Kárpát-medencében egy új, egységes és erős hatalom képződött, amely birtokolta legkeletibb provinciáját, Pannóniát, és legyőzte a frankokat Moráviában.

A déli irányban a törzsszövetség már 900-ra megerősítette pozícióit az Alföld déli végein (Bánság, Temesköz és Bácska), és elfoglalták a Szerémséget. Simeon bolgár cár (893–927) minden igyekezete, hogy megállítsa a törzsszövetség déli terjeszkedését, kudarcot vallott. El kellett fogadnia, hogy eleink birtokolták a balkáni átjárót és a csatlakozó területeket.

Keleten, a századforduló táján a besenyők beköltöztek a törzsszövetség által elhagyott etelközi szálláshelyekre, és megkezdték a felzárkózást

a Keleti-Kárpátok előteréig. Jazi-Kapan nevű törzsük az Al-Duna alsó folyása térségében, a Kabuskin-Jula törzs a Szeret és a Prut vidékén talált szálláshelyet, a Kárpát-medence közvetlen közelében. Mögöttük a Javdi-Erdim törzs a Dnyeszter és a Bug mentén települt le. A déli és délkeleti irányból továbbra is fennállt egy közös bolgár-besenyő támadás, illetve portyák veszélye.

Összefoglalva az eddigieket: látható, hogy a 907-re kialakult helyzetben a törzsszövetségnek – északon és délen megerősödve, szárnyait biztonságban tudván –, fenyegetettséggel két irányból, kelet-délkeletről és nyugatról kellett szembenéznie. A korábbi évek tapasztalatain is okulva (bolgár támadások, bolgár-besenyő portya, Kurszán vezér meggyilkolása 904-ben) nagy létszámú és magas harcértékű haderőt kellett fenntartania már békeidőszakban, amely elrettentő erőt képviselt mindkét irányban, a potenciális ellenség agresszióinak gyors lereagálását biztosító közelségben.

A Kárpát-medencében a 900-as évek elejére így módon megteremtődtek a feltételei egy egységes, központosított hatalom kialakításának. Ennek a megakadályozása került a Keleti Frank Birodalom politikájának középpontjába. Politikai célkitűzéseik elérése érdekében a bajorok 907 júniusában hadjáratot indítottak a Magyar Törzsszövetség ellen.

A MODELLEZETT HADMŰVELETEK ÖSSZEGZETT ÉRTÉKELÉSE

Miután Gyermek Lajos király mozgósítást rendelt el a bajor előkelők részére, a csapatok az Enns folyó mögött az Enns–Markt St. Florian–Raffelstetten térségében 907. május–június hónapban végrehajtották a gyülekezést. A mozgósított haderő a Magyar Törzsszövetség/Magyar Fejedelemség megtámadását kapta feladatul.

907. június 17-én a két hadoszlopba szervezett csapatok a Duna mindkét partján megkezdtek az előrevonást. A folyó északi oldalán a hadjárat vezére Luitpold gróf, a déli oldalon pedig a salzburgi érsek, Theotmár vezette a hadoszlopokat. Az előrevonást és a hadműveleteket egy erős dunai flottilla támogatta.

A déli hadoszlop – kihasználva a kedvezőbb menetkörülményeket – napokkal megelőzte az északit, és június 24-én elérte, majd átkelt a Wienerwaldon, és a Duna partját követve, gyors ütemben tovább vonult a Bécsi-medence keleti térsége felé.

Ezzel egy időben a gypűsáv nyugati bejáratait figyelő magyar felderítők Greifenstein térségében észlelték a felvonuló bajor csapatok támadási szándékát, és azonnal elindultak a hírral a határvédelmi erők és a szállásterületeken várakozó egységek értesítésére. A felderítő–kiértékelő lánc június 27-ig a Duna mindkét oldalán riasztotta az azonnal bevethető csapatokat (határvédelmi csapatokat, a dunántúli főerőket, a törzsi és nemzeti méltóságok fegyveres kíséreteit). Az érvényben lévő megállapodásnak megfelelően a kiértékelő erők elindultak a veszélyeztetett déli irányba.

Közben a Theotmár vezette bajor hadoszlop elérte a Fischa folyót, ahol a már beérkezett határvédelmi erők június 26-án felvették velük a harcérintkezést. Ebben a térségben bontakozott ki a magyarok ellenállása. Június 28-án harcba léptek a riasztott főerők első lépcsői is. A bajorok kénytelenek voltak harcba vetni menetrendjük második lépcsőjét (a második menetoszlopot). A túlerőben lévő támadókkal szemben ők az ismétlődő rajtaütések és meghátrálások taktikáját alkalmazva (halogató harctevékenység) eredményesen lassították a bajor előnyomulást, lehetővé téve ezzel a mélységből beérkező további főerők harcba vetését.

Ezalatt az északi bajor hadoszlop június 27-én, Stockerau térségében elérte a gypűsáv nyugati bejáratát, és gyorsított ütemben tovább folytatta menetét a Morvamezőn, hogy – megelőzve a magyar csapatokat, és időben kijutva a Morva határfolyóhoz – sikeres átkelést hajthasson végre.

Június 29-ére a folyó déli oldalán a bajorok további térnyeréssel kijutottak Hainburg körzetéig, és itt birtokba vették a térség egyik dunai átkelésre alkalmas partszakaszát. Ebben az időszakban nagyobb összecsapások bontakoztak ki. A szállásterületek nagyobb mélységeiből július első napjaiban beérkeztek a főerők újabb lépcsői, melyek alkalmas helyeken rejtve, lesállításra rendezkedtek be.

Közben a Duna északi oldalán ők számunkra kedvezőtlenül alakult a helyzet. Még az időben megtörtént felderítés esetén sem tudtak elegendő csapatot riasztani és harcba vetni Luitpold hadoszlopa ellen, hiszen az erők zöme már a Duna déli oldalán került bevetésre, vagy útban volt oda. Így július 1-jén a határvédelmi csapatok és a mélységben hátra maradt főerők egy része léphetett harcba a határfolyó mentén a lényeges túlerővel rendelkező bajor egységekkel. Luitpold serege átkelt a Morván, és mintegy 15 kilométerre megközelítve Pozsonyt, a Dévényi-kapu bejáratához érkezett. A Duna északi oldalán viszsamaradt döntéshozó(k) számára ebben a helyzetben tudatosulhatott a veszély nagysága, amelyről azonnal értesíteni kellett a folyó túlsó oldalán harcoló csapatok vezérét.

A hadműveleti lépéshátrányt késlekedés nélkül ki kellett küszöbölni. Erre nem létezett más megoldás, mint mielőbb kikényszeríteni Theotmár csapatai ellen a győzelmet, és a túlparton

KAROLING (KELETI FRANK) LOVASSÁGRÓL SZÓLÓ ÁBRÁZOLÁS
A LEIDENI MAKKABEUSOK KÖNYVÉBŐL. ILYEN KATONÁK ÁLLHATTAK
HARCRENDBE A POZSONYI CSATAMEZŐN IS.

A „MEGFUTAMODÓ” MAGYAR LOVASOK HÁTRAFELÉ NYILAZVA
SEMMISÍTIK MEG AZ ŐKET ÜLDÖZŐ PÁNCÉLOS LOVAGOKAT.
LÁSZLÓ GYULA RAJZA NYOMÁN

harcolók segítségére sietni. A bajorokkal harcérintkezésben lévő csapatok magukra vonva a támadókat, bekerítésre alkalmas területre csalogatták a hét napja tartó harcokban kifáradt bajorokat, ahol már vártak rájuk a rejtett lesállást fogláló magyarok. Július 4-én a szemben álló felek között döntő ütközetre került sor. Őseink minden oldalról megrohanták a bajorokat és hatalmas veszteséget okozva, megsemmisítették azok hadoszlopait.

A harcértéküket megtartó csapatok még az éjjel átkeltek a Dunán, és Pozsony dél-délkeleti térségében, hajnaltájt, a váratlan lerohanás taktikáját alkalmazva megsemmisítették a táborban nyugvó Luitpold seregét.

A csata lefolyásának tapasztalatait összegezve, egy gondolat erejéig időzzünk el a bajor flottilla lehetséges alkalmazásánál. Már a menetvonalak útviszonyainak értékelésénél gyanítottuk, hogy a római limes utat követő déli hadoszlop Tullnig igazából nem volt rászorulva a flottilla logisztikai támogatására. Menetét önállóan végrehajthatta. Ezen túlmenően a bajorok fontos feladata lehetett a hadoszlopok közötti kapcsolattartás, melyet átkelőhelyek hiányában is a flottilla volt képes biztosítani.

A NYÍLZÁPORRAL ELBORÍTOTT ELLENSÉGES HADREND TEHETETLEN
VOLT A TÁVOLRÓL JÖVŐ PUSZTÍTÁSSAL SZEMBEN. AZ ÍJ EGYETLEN
ELLENSÉGE AZ ESŐ VOLT. LÁSZLÓ GYULA RAJZA NYOMÁN

Valószínűsítettük, hogy az északi útvonal domborzati nehézségei miatt Luitpold utánpótlásának szárazföldi szállítását nem tették lehetővé a terepviszonyok, csapatai ellátását csak a flottilla támogatásával biztosíthatta. A hadművelleti értékelésnél részleteztük a hajók szerepét a gyalogság szállításában is. Rámutattunk, hogy a fedélzeten szállított gyalogság is elsősorban Luitpold harcfeladatához köthető (a terület birtokba vétele és megtartása). A menetoszlopok összetételének szempontjai is megerősítették a gyalogság hajókon történő szállítását.

Hadszintér-értékelésünk szerint Bécs után Hainburg észak-északkelet (Dévény nyugat-délnyugat) körzete kínálta az első kedvező lehetőséget a flottilla kikötésére. Az északi hadoszlop alkalmazásával kapcsolatos számításainkból következően, itt volt a legnagyobb szükség az erők koncentrálására, a gyalogság partra szállására, hiszen ebben a körzetben számolhattak a harcérintkezés létrejöttével.

Tehát a flottillának kiemelkedő szerepet tulajdoníthatunk a folyóátkeelés biztosításában is. Ugyanis, hogy Pozsony térségét elérjék, Luitpoldnak át kellett kelnie a Morva folyón. Ismerhette a folyónak a két országot elválasztó határszerepét, és mint tapasztalt katonának, számolnia kellett őseinknek a folyóra támaszkodó első ellenállási terepszakaszával. Itt

domborodhat ki a flottilla harcászati szerepe, mivel kiválóan alkalmas volt a gyalogsággal a Dunán lefelé hajózva megkerülni a Morva folyó torkolatát, és annak bal partján hídfőt foglalva biztosítani a szárazföldön menekülők biztonságosabb átkelését. Modellezésünk alátámasztja ezt a lehetséges változatot, amikor számításaink őseink első ellenállásának terepszakaszát a Morva folyó mentére helyezik, és csak ezt követően mutatnak ki Pozsonyig tartó harcokat. [...]

A 907. június 28-ától július 5-ig dokumentált események egy elhúzódo hadműveletet sejtetnek, melynek két döntő napját július 4-ére és 5-ére datálják a korabeli megbízható források. A dokumentumokból az is kiolvasható, hogy június 28-án egy nagyobb összecsapásra került sor. A Weissenburgi Nekrológ erre a napra jegyezte fel Udó püspök halálát. A világi méltóságok közül Luitpold határőrgróf halálát július 5-ére adja meg a Freisingi Halottaskönyv. Abból kiindulva, hogy a nekrológiumok dátumai nem kizárólag az ütközetekhez kötődnek, hanem az elhalálozásokhoz, erősen valószínűsíthető, hogy június 28-ától már komoly összecsapásokra került sor, melyeknek magas rangú áldozatai is voltak, és a hadművelet a döntő ütközetekkel július 4-én és 5-én fejeződött be. Az is érzékelhető a forrásokban szereplő nevekből, hogy két parancsnok irányította a hadakat, Theotmár és Luitpold. Ugyanakkor ebből még nem következik egyértelműen, hogy az egyik hadoszlop a Duna déli, a másik pedig a folyó északi partján harcolt. [...]

Az első ütközetben érintett hadoszlopot a források és a résztvevők méltóságának egybevetése szerint, feltehetően Theotmár vezette, és előrevonásukra a Duna déli oldalán vezető római limes úton került sor. Az ütközet a folyópart közelében, Pozsonnyal szemben zajlott le. [...]

A két ütközet egymást követő dátuma feltételezi azok területi közelségét. Adódik ez a támadó célkitűzéséből, melynek érdekében erőiket a feladat végrehajtása céljából területileg és időben koncentrálni kellett. (Ebből az is következik, hogy a térségbe irányított törzsszövetségi védőerő csapatait a támadó erőösszpontosításának megfelelően csoportosította, vagy csoportosította át.) Ezt a megközelítést figyelembe véve, egy napi menettávolságnál nem lehettek messzebb egymástól sem a bajor hadoszlopok, sem a magyar főerők. [...]

ID. WILHELM LINDENSCHMIT: LUITPOLD BAJOR HERCEG HALÁLA
A POZSONYI CSATÁBAN, 907-BEN

„A FÁRADALMÁKBAN ÉS HARCOKBAN EDZETTEK, TESTI ÉREJÜK
MÉRHETETLEN... KARDDAL CSAK KEVESEKET, DE SOK EZREKET
ÖLNEK MEG NYILAKKAL, AMELYEKET OLYAN ÜGYESEN LÖNEK
KI SZARUJAIBÓL, HOGY LÖVÉSEIK ELLEN ALIGHA LEHET
VÉDEKEZNI... TERMÉSZETÜK DÖLYFŐS, LÁZADOZÓ... TERMÉ-
SZETÜKNÉL FOGVA HALLGATAGOK, KÉSZEBBEK A CSELEKVÉSRE,
MINT A BESZÉDRE.”
(LOTHARINGIAI REGINO APÁT VILÁGKRÓNIKÁJÁBÓL (908))

Pozsony térsége a Dévényi-folyóval együtt fontos stratégiai jelentőséggel bírt, tehát el kellett foglalni, amely egy közvetlen dunai átkelést követően nagyon kockázatos vállalkozás lett volna, tehát hadműveletileg elfogadhatóan indokolt egy északi hadoszlop léte, melynek elsődleges feladata a Pozsony környéki, hadászati szempontból fontos objektum komplex elfoglalásában összegezhető. A bajor erők a Duna déli oldalán szárnybiztosítási feladatot hajtottak végre a térségben található fontos folyami átkelőhelyek és kikötésre alkalmas partszakaszok birtokba vételével.

A MAGYAR HADÜGY A POZSONYI CSATA TÜKRÉBEN

A pozsonyi csata részletes elemzése egy sor, a magyar hadüggyel kapcsolatos kérdést világít meg. Ezek közül a legfontosabb a korabeli magyar hadszervezet mozgása, melynek legfontosabb elemei: a gyeplélvén folytatott felderítés, a riasztás és értesítés, a határvédelmi erők halogató harca és a főerők döntő ütközete, még a gyeplű sávjában.

A csata lefolyását elemezve, a határvédelem működését is pontosíthatjuk. A modellezés megerősítette korábbi értékelésünket a gyeplű kettős rendeltetéséről, miszerint őseink a gyeplűlélvén a határfolyóktól nyugatra elterülő sávját biztonsági zónának tekintették. Rendeltetése a terület ellenőrzésében, az idegen mozgások felderítésében és a határvédelmi erők riasztásában fogalmazható meg. A Wienerwald és a Fischa folyó közötti biztonsági zóna mélysége reálidejű felderítést biztosított, lehetővé téve bármely ellenséges behatás elleni intézkedés időbeli foganatosítását. Ettől keletre húzódott a gyeplű védelmi sávja, a határőrizeti sáv, melyben a magyar könnyűlovasság – a szándékos megfutamodás taktikáját ismétlődően alkalmazva –, lelassította az ellenséges csapatok előnyomulási ütemét, állandó zaklatással veszteségeket okozott, kifárasztotta erőit, felmorzsolta erkölcsi tartását, megbontotta fegyelmét, és számára előnyös helyen döntő csapást mért rájuk. Tehát a határőrizeti sáv rendeltetése az ellenség megsemmisítésében határolható be. A két sávot a határfolyók választották el egymástól. A határfolyók képviselték

az első, ellenállási vonalat. A Duna déli oldalán a Fischa folyó, az északon pedig a Morva folyó jelölte ki a határokat, illetve választotta szét a gyeplű két sávját.

A csata tanulságai alapján a gyeplű rendeltetése a felderítésben, riasztásban és a határvédelem szervezett egységében foglalható össze. Nagy valószínűséggel a felderítés a határvédelem része volt, és sem a fogalmak, sem a mögöttük ma ismert tartalom akkor még nem vált szét.

A bevetésre kerülő csapatok a harc előtt nem összpontosultak egyetlen nagy gyülekezési körletben. Alkalmazásuk irányában, a döntő ütközet helyszíne közelében (egy-két napi járásra) széttagolt elhelyezésben, várakozási körletekben készültek a bevetésre. A főerők arra törekedtek, hogy a döntő ütközetet még a gyeplűsávban, a szálláskörletek előtt vívhassák meg. A csata lefolyása megerősítette a forrásokból egyébként jól ismert magyar taktikát is, miszerint őseink előszeretettel támadták az ellenség menetoszlopát, illetve táborát.

A modellezést követve kitapintható a hadüggyel kapcsolatos, néhány fontos körülmény burkolt jelenléte. Az első a magyar haderő mozgósítási rendszerét érinti. Ugyanis a csapatok alkalmazási körleteikbe érkezésének dátumai még egy feltételezett, korai Enns-környéki felderítés esetére sem tették lehetővé mozgósított haderő bevetését. Ebből következik, hogy a pozsonyi csatában a békében is hadra fogható, azonnal alkalmazható haderő került alkalmazásra! A csata modellezett lefolyása is azt bizonyítja, hogy magas harcértéket képviselő, harci tapasztalatokkal rendelkező, fegyelmezett csapatok vívták ki a győzelmet. Az események mögött kitapintható egy rendkívül hatékonyan szervezett haderő-vezetési struktúra, melynek tengelyén szilárd központi akarat érvényesült.

A kétirányú fenyegetettség – keletről besenyő és/vagy bolgár, nyugatról a keleti frank – szükségessé, ugyanakkor a Kárpát-medence természeti tagoltsága lehetővé tette a hatalom területileg el különített képviselését. A békében hadra fogható, legütőképesebb katonai kontingens, a fejedelem katonai kíséretének a megosztása biztosíthatta az egységes törzsszövetségi érdekek fegyveres érvényesítését. A pozsonyi csatát megelőző évek fegyveres történéseinek értékelése alapján nyilvánvalóvá vált, hogy a törzsszövetségnek és törzseinek már „békeidőszakban” jelentős létszámú, azonnal bevethető „békeállománnyal” kellett rendelkezni. A megszerzett területek fegyveres védelme érdekében az egységes vezetés alatt bevethető, bármikor rendelkezésre álló fegyveres erő léte megkerülhetetlen igényként jelentkezett Pannóniában.

A magyar csapatok gyors bevethetősége is arra utal, hogy ebben az időszakban a Kárpát-medencében a Magyar Törzsszövetségnek két hatalmi központja működött: egyik a Felső-Tisza vidékén, a másik a Dunántúlon. A bajor támadásra történő határozott és gyors reagálás is arra irányítja a figyelmünket, hogy létezhetett egy helyi (dunántúli) nyugati ha-

HAJFONATKORONGPÁR A
KAROSI HONFOGLALÁS KORI
TEMETŐBŐL

talmi központ, amely illetékes volt, illetve fel volt ruházva döntéshozói jogkörrel Pannóniát illetően. A pozsonyi csata lefolyása és végeredménye bizonyítja, hogy egy nagyon erősen központosított hatalmi szerveződés biztosíthatta csak a győzelmet.

Azt az állandó fegyveres erőt, mely a Dunántúl védelmére volt hivatott, centralizált vezetés jellemezte. Részében ide tartozott a gypűsávban települt határvédelem, valamint a Kurszán közvetlen alárendeltségébe tartozó, állandó kíséretéhez tartozó csapatkontingens, amelynek egy részét adhatta a fejedelmi kíséret kikülönített egysége is. Azonban – mint a fejedelem képviselője, vagy mint a térség hadvezére –, ellenséges támadás esetén alárendelésébe kerültek az itt szállásoló törzsi és nemzetségi fegyveresek is. [...]

A források közül egyedül Aventinus írta le részletesebben a fontosabb eseményeket. Azonban Aventinus már időben távol állt az eseményektől, és nem minden esetben tárható fel, hogy milyen forrásokra támaszkodott (esetünkben sem), ezért hitelességét alkalmanként célszerű megvizsgálni. A modellezés eredményeként a csata hadműveleti lefolyásában egyértelműen tetten értük a döntő ütközetek előtt folytatott harcot a gypűsávon, melyről Aventinus is megemlékezik. Sőt, részletezi azt. A részletek hitelességét megítélendő, végezzünk egy rövid összehasonlító szöveg és hadműveleti elemzést:

„De a magyarok sem maradnak tétlenek és gondatlanok, komolyan felkészülve tűnnek fel, mindent, ami hasznukra lehet, fegyvereket, katonákat, lovakat jó előre készenlétbe helyeztek, s mivel már nem is a dicsőségért, hanem az életükért harcolnak, keményen ellenállást fejtenek ki. Közben néhány katonájukat a bajor csapatok harcba csalogatására küldik. Mindkét királyi vezérük a rendelkezésre álló legnagyobb számú lovassággal a püspökök oszlopára támad. Mintha csak fürgé lovaikkal át akarnák törni a harcvonalat, nagy erővel támadnak, s hatalmas nyílfelhőt bocsátanak ki. A bajorokat a szaru-íjaikból kilőtt nyílvesszőkkel borítják el, majd ismét hátrálnak. Gyorsabbak nehéz fegyverzettel felszerelt seregünkénél, s amikor még azt hisszük, hogy távol vannak, már ott is teremnek; s amilyen gyorsan jönnek, ugyanolyan gyorsan el is tűnnek. Amikor már azt hiszed, hogy győztél, a legnagyobb veszélyben találod magad. A magyarok ellen-

feleiket a távolból támadják nyilaikkal, akkoriban nem ismerték a nyílt harcot, a gyalogos csatát, az egymásnak feszülő hadsorokat, a karddal vívott közelharcot; a városok ostromát és körülzárását, várostromot. Szokásuk szerint cseleket alkalmazva küzdenek, hol meghátrálnak, hol szorongatják ellenfelüket, s mindezt annyi velük született fortéllyal, akkora gyorsasággal és katonai tapasztalattal teszik, hogy eldönteni nehéz, hogy mikor veszedelmesebbek ránk nézve: amikor éppen ott vannak, vagy már el is vonultak, ha menekülnek, vagy éppen támadnának, éppen békét színlelnek, vagy hadakoznak. Közben ugyanis elsőpró rohammal ott teremnek, ugyanolyan hirtelen eltűnnek, először menekülést színlelnek, majd lovaiat megfordítva támadnak, de bármit tegyenek, nyilaznak, és dárdát vetnek, jobbról, balról, szemből vagy éppen hátulról száguldoznak, kifárasztják a mieinket, majd minden oldalról ránk rontanak, a megfáradt bajrokat letámadják, fölébük kerekednek, eltiporják és legyilkolják őket.”

A 907. ÉVI HÁBORÚ A KORAI MAGYAR HADMŰVÉSZET ISKOLAPÉLDÁJA

A hadművelet első eleme a hosszú visszavonulás. Hasonlóval találkozhatunk a 899. évi brentai csata előtt, amikor a magyarok Páviától vonultak vissza a Brentához, de ezt alkalmazta a tatár sereg 1221-ben a Kalka folyónál az egyesült orosz–kun sereggel szemben, és 1241-ben a muhi csata előtt is, amikor Pesttől a Sajóig vonultak vissza. A többnapos vonulás során a kis létszámú, mozgékony csoportok folyamatosan zaklatják, támadják a menetoszlopot, s ezzel mindvégig arra kényszerítik az ellenséget, hogy fenntartsa a harckészültséget. A portyázó lovasok akadályozzák az ellenség felderítését is, ezzel folyamatos információhiányt okoznak, ami nehezíti a vezetők döntéshozatalát. Idővel a katonák fáradnak, csökken a harci kedvük, egyre figyelmelebnek lesznek. A felvonulás során fogynak a készleteik, amit helyi beszerzéssel csak nehezen tudnak pótolni, mivel a felvonulási terület előttük felperzselték, a kutakat megmérgezték. Hasonló célokat szolgált a gyepük előtti széles, lakatlan sáv és a természetes és mesterséges akadályok rendszere, mely 1030-ban II. Konrád, 1042-ben, 1043-ban és

GYERMEK LAJOS KÉPE
AZ OSZTRÁK ST. FLORIAN-APÁTSÁG KÖNYVTÁRÁBÓL, 901-BŐL

1051-ben III. Henrik, 1074-ben pedig IV. Henrik és Salamon hadjáratait tette sikertelenné. A hosszú visszavonulás során a támadó kezéből kicsúszik a kezdeményezés, hiszen ő nem rendelkezik információkkal a szemben álló erők helyzetéről, nem tudja tervezni a döntő összecsapást.

A visszavonulás során a védők áldozatot hoznak, hiszen a támadót kénytelenek beengedni a saját területükre, és a saját országuk egy részét el kell pusztítaniuk. A támadó erejétől függően kell egyre mélyebben beengedni az ellenséget, míg elérkezik az alkalmas pillanat a támadásra, vagy feladja eredeti szándékát az agresszor és visszafordul.

Bölcs Leó megemlékezik a magyarok azon szokásáról, ha „valamely üldözött ellenségük megerősített helyre menekül, azon vannak, hogy pontosan kipuhatolják, hogy mind a lovak, mind az emberek miben szenvednek hiányt, s mindent elkövetnek, hogy az ezekben való megszorítás útján ellenfeleiket kézre kerítsék, vagy ezeket tetszésük szerinti egyezségekre rábírák, oly módon, hogy eleinte enyhébb feltételeket szabnak, majd ha ezekbe az ellenség belement, más nagyobb dolgokkal hozakodnak elő.”

A könnyűlovak alkalmatlanok a megerősített helyek elleni frontális támadásra. Mint az a fenti idézetből is kiderül, inkább a lélektani harc eszközeivel élnek. Ez történhetett Pozsonynál is. A magyar lovasok teljesen bekerítették és elszigetelték a külvilágtól a bajorok megerősített táborát. Éjjel-nappal folyamatos támadásokkal zaklatták őket. Hasonló módszert alkalmaztak a kalandozó magyarok a megerősített helyek ostrománál, 1051-ben I. András vitézei is ezzel bírták rá a németeket vértjeik elhagyására. 1241-ben Batu kán harcosai pedig IV. Bélát a megerősített tábor feladására. Az alkalmazott módszerekről és hatásukról képet alkothatunk a Képes Krónika leírása alapján, mely III. Henrik katonáinak 1051-es szenvedéseiről szól: „a magyarok és a besenyők éjszakáról éjszakára kegyetlenül zaklatták, mérgezett nyilakkal öldösték őket, sátraik közé pányvát hánytak, s így sokakat elragadtak azok közül, akik valami szolgálatban jártak. Megrémültek a németek a nyílzáportól, mely elárasztotta és fogyasztotta őket, földbe ásták magukat, és maguk fölé borítva pajzsukat, elevenek és holtak egy sírban feküdtek.”

A következőkben a források adatai alapján megpróbálom rekonstruálni a kalandozás kori magyar harcéljárását. A harcrend látszólag egyszerű sémát mutatott. A sereg nagyobbik része zárt arcvonalú, mélységben ta-

gozott harcrendet vett fel nyílt, jó kilövést biztosító terepen. A zárt arcvonal az egész kötelék által lött nyílzápor hatékonyságát fokozta, míg a mélységi tagolás a vezethetőséget biztosította, mivel a nehézlovasság rohamát gyakran az arcvonal megnyitásával hárították el. Ezt a jelentősebb seregrészt nevezzük zömnek. A sereg kisebbik része, kb. 1/3-a nem vett fel harcrendet, hanem az ellenség harcrendjét támadta – nevezzük őket martaléknak –, közel lovagoltak és nyilazással próbálták rohamra ingerelni a zárt rendben álló ellenséget.

Figyelembe véve, hogy a magyar tegezbe kb. 15-17 darab nyílvessző fért, feltételezhető, hogy a martalék legalább két lépcsőben hajtotta végre a feladatot, hogy a nyilazás folyamatos legyen, és a kilőtt nyílvesszőket pótolni tudják. A harcosok tegezésében ugyanis legalább 5-7 nyílvesszőnek tartálékban kellett lenni, mivel a martalék tevékenysége akkor volt sikeres, ha az ellenség elvesztette türelmét és rohamra indult. Ekkor gyors lovaikon menekülést színlelve, közben hátrafelé nyilazva a zöm elé csalták az üldözőket. A nyugati sereg harcrendje a roham-üldözés megindulásakor rendszerint felbomlott. A továbbiakban a hadvezér csak akkor tudott volna beavatkozni az események menetébe, ha rendelkezett tartálékokkal. A magyar taktika eme sémáját I. Henrik is felismerte (ebből is látszik, milyen zseniális katona volt) és a riadei (merseburgi) csatában hatékony ellenrendszabályokat fogantatosított. Tudniillik a csata előtt megparancsolta, hogy „senki ne próbálja előzni bajtársát, még ha gyorsabb is a lova.”. A szászok a zárt rendet megtartva hajtották végre a rohamot, közben pajzsukkal védték magukat a nyílvesszők ellen.

Az esetek többségében azonban a hadvezérek nem voltak képesek irányítani a rohamot, így a sereg szétszóródva, rendezetlenül rohant a zöm felé. Kb. 150-200 méterre voltak az arcvonalától, amikor a zöm nyílzáport lött rájuk, majd megnyitotta az arcvonalat, átengedte a martalékot és a megzavarodott, vezetés nélküli üldözőket közelharcban verte szét. Meg kell jegyezni, hogy a terep is befolyásolta a zöm felállítását. Nem minden esetben fogadták az ellenséget arcból, gyakran a zöm oldalt állt és így lött nyílzáport az ellenség tömegére, majd a martalék is visszafordult. A nyílzápor volt az egyik legfontosabb eleme a taktikának.

Riadénál Henrik erre is figyelmeztette katonáit: „a pajzsokon fogjátok fel az első nyíllövéseket, azután sebes vágatással és leghevesebb lendü-

lettel rohanjatok rájuk, hogy másodszor ne tudják kilőni rátok nyilaikat, mindaddig, amíg nem érzitek a fegyvereitek által ütött sebeket.” Láthatjuk, hogy a 933. évi vereséget a nyílzápor hatástalansága okozta. Ez ugyanis időzavart okozott. A nyílzápor rendszerint megtorpanásra készítette a támadókat kb. 100-150 méterre az arcvonaltól. Ez elég időt adott a zömnek, hogy megnyissa az arcvonalat a martalék előtt. Riadénál pedig éppen ez az idő – a megtorpanás – hiányzott, hiszen a szászok a nyílzápor után ugratták vágtaiba lovaikat, így belerohantak az arcvonaltól torlódó martalékba.

A látszólag egyszerű séma a valóságban rendkívül gyakorlott hadvezért és fegyelmezett állományt követelt. Az ellenség részéről nehezen áttekinthető volt, Henrik is csak az előzetesen kiadott parancsának, és nem a folyamatos vezetésnek köszönhetette a sikert.

Bár a nyugati seregekben is voltak könnyű fegyverzetűek, de ezek rendszerint alulmaradtak a magyar portyázókkal szemben. Így a csata időszakában szinte az egész csatamezőt a magyarok tartották ellenőrzésük alatt. A zárt rendben álló nyugatiak mindenfelé száguldozó lovasíjász csoportokat láttak, és állandó nyílzáport kellett elszenvedniük. Ez a sebesüléseken túl a reménytelenség, a körülzárttság érzését is gerjesztette, ami a roham megkezdésére sarkallta őket.

A roham-üldözés megkezdésekor a nyugati vagy bizánci harcosok csak a menekülő lovasíjászokat látták maguk előtt, akik a nyeregben hátrafordulva célzott lövéseket adtak le üldözőikre. Az üldöző egyik kezében pajzsot, a másikban lándzsát vagy kardot fogott, nyakába akasztva lógott a szár, mivel a lovát sarkantyúval irányította, – bár nagyon nem kellett, ment az a tömeggel együtt – próbálta magát védeni a hátrafelé lőtt nyilaktól, és közben észre sem vette, hogy mikor jutott a zöm elé és hullott a nyakába a nyílzápor, az átlagosnál nehezebb hegyű vesszőkkel. Nem véletlen, hogy a sebzett lovak meghőköltek, és az üldöző tömeg zavarodottan összetorlódott és csak a lendület vitte a zöm által nyitott zsákba. Az ellenség tömegének megtorpanása lehetőséget adott arra, hogy több nyílzápor is lőjön rájuk a zöm.

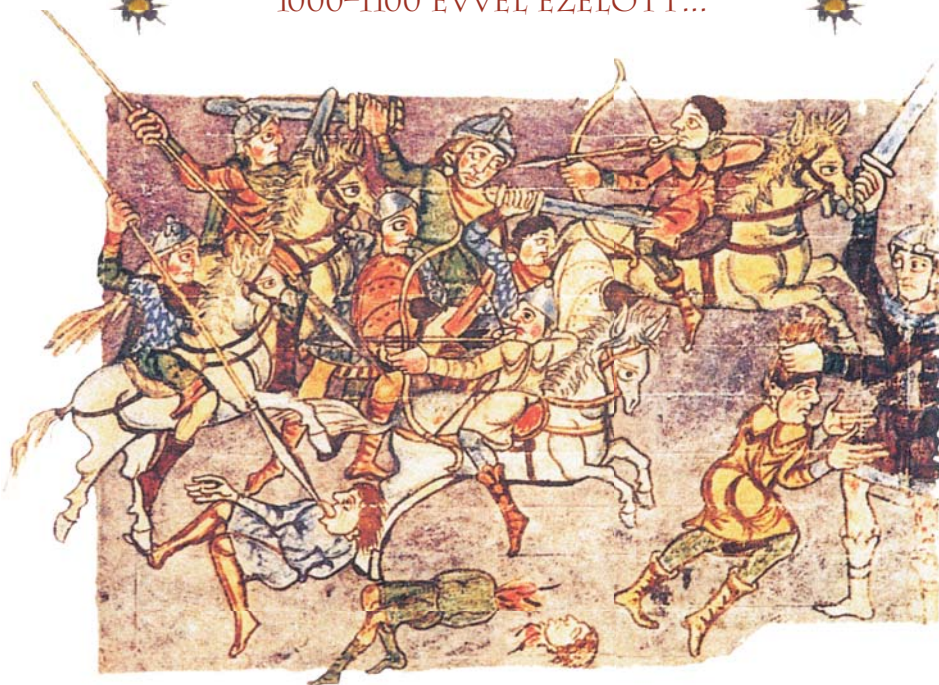
Ezt a sémát a hadvezérek rutinszerűen alkalmazták. Bizonyítja ezt az augsburgi csata. Itt az első összecsapásra 910-ben került sor, amikor Gyermek Lajost a séma mintaszerű alkalmazásával győzték le. A német

sereget hajnalban, a táborában lepte meg a martalék. („... még mielőtt »Auróra elhagyná Titonus sáfrányszínű ágát«, a magyarok népe öldöklésre szomjasan, és vágyódva a harcra meglepi a még ásítozó keresztényeket, mert többeket a nyíl előbb ébresztett fel, mint a kiáltozás.”) Az első összecsapás után az üldözőket a zöm elé vetették („a türkök hátat fordítva mintha megfutamodnának”), mely oldalba támadta a nyílzáportól megzavarodott ellenséget („a király népe, a cselvetést nem sejtve, a legerősebb lendülettel üldözőbe veszi őket, a lesben állók minden oldalról előjönnek, és megsemmisítik a győzteseket”).

Negyvenöt évvel később, Lehel és Bulcsú hasonló módon akarta legyőzni I. Ottó seregét. A martalék hajnalban megtámadta a német táborát. Nem tudták, hogy Ottó már korábban megindította a sereget („Kora hajnalban felkelve, miután egymással kölcsönösen kibékültek, s előbb a vezéreknek, majd minden egyes katona egymásnak is eskü alatt megígérte a segítséget, felemelt zászlókkal kivonultak a táborból”), 300-400 fős csoportokban nehezen járható, átszegdelt, bozotos terepen. („A sereget egyenetlen és nehéz terepen vezetik, hogy az ellenségnek ne adjanak alkalmat arra, hogy zavarják a csapatokat nyilaikkal.”) A táborát a csehek őrizték, két szász csapattal együtt. Ezek is főként a tábor bontását irányították. A martalék lerohanta őket és rövid összecsapás után elfoglalták a táborát. Nem tudtak ellenállni a zsákmány csábításának, és fosztogatni kezdtek. Azt hitték ugyanis, hogy az egész német sereg megfutott.

Mikor Ottó tudomást szerzett a támadásról, Vörös Konrádot küldte vissza, hogy a málhát visszaszerezze. Közben Bulcsú és Lehel úgy tudta, hogy sikerült legyőzni a németeket. A zöm harcrendje kezdett felbomlani. Eközben eleredt az eső és Konrád is visszaért a táborba, ahol a gondtalanul fosztogató martalékot szétverte. Az eső idejére a zöm íjászaik leeresztették az íjak húrjait, azonban ekkor bukkantak elő Ottó csapatai a bozotosból, harcrendbe álltak és rohamra indultak („esőzés közben rájuk támadt és egyik csapatukat, amelyik a városhoz közel állt, hamarosan leverte”). A zöm rövid ellenállás után rendezetten vonult vissza. Az üldöző németeket több ízben is nyílzáporral pusztították. A magyar vereség okát keresve egyrészt Ottó cselekedését kell számításba vennünk, hogy a sereget szokatlanul korán megindította és a magyarok elől rejtve vonultatta fel, de látni kell a magyar felderítés mulasztását is.

XI. SZÁZADI ILLUSZTRÁCIÓ
A NYUGATI LOVASSÁGRÓL

Láthatjuk, hogy a harcban a martalék mozog, a zöm pedig egy zárt csoportban várja az ellenség támadását. A zöm pusztító erejét az íjak hatékony alkalmazása adja. Az íj lőtávolságának függvénye, hogy a közeledő ellenségre hány nyílzáport tudnak lőni. Az ellenség legyőzésének azonban nem abszolút eszköze az íj és nyíl. Alkalmas a szemben álló erők harcrendjének megbontására, azonban a győzelmet csak közelharc-cal lehet kivívni. [...]

A fontos eseményeket a Sváb Évkönyv (Annales Alamannici) lapjain a megörökítő Szent Gallen-i szerzetes ugyancsak tömören és röviden fogalmazott: „907. A bajorok kilátástalan háborúja a magyarokkal, Luitpold herceget megölték, övéinek féktelen kevélységét letörték, és a keresztények alig néhányan menekültek meg, a püspökök és grófok többségét meggyilkolták.”

Ugyanennek az évkönyvnek egy másik szöveghagyománya egyetlen súlyos mondatban összefoglalta a történetet: „907. A bajorok teljes hadseregét megsemmisítették a magyarok.” [...]

A csatatéren holtan maradt Theotmár salzburgi érsek, a császárság palotakáplánja, továbbá Zakariás brixen–säbeni és Udo freisingi püspök, valamint három apát. A főrendű világiak közül elesett Luitpold bajor herceg és a birodalom 19 grófja. Aligha kétséges tehát, hogy a hadjáratban a bajorok előkelőinek színe-virága részt vett, s ez egyértelműen jelzi annak súlyát és fontosságát. Ennek ellenére magáról a csatáról s az azt megelőző eseményekről viszonylag keveset tudunk.

A birodalmi hadak célja egyértelmű volt: elejét venni a Kárpát-medencében bő egy évtizeddel korábban megtelepedett magyarok által országuk ellen vezetett további hadjáratoknak, s visszaállítani a korábbi állapotokat. A Dunától nyugatra elterülő vidék, a hajdani Pannónia ugyanis akkor már egy évszázada a Keleti Frank Birodalomhoz tartozott, az Ostmark részeként. E tartományt vették birtokukba 900 nyarán a keleti pusztákról beköltözött magyar nemzetségek, a keleti frank udvar azonban nem volt hajlandó elismerni az újonnan kialakult helyzetet.

A birodalom vezetőinek emlékezetében bizonyára még elevenen éltek a legendás előd, Nagy Károly császár (768–814) az avarok ellen 791-ben vezetett hadjáratának az emlékei. Vagy pontosabban szólva a hajdani eseményeknek az a változata, amelyet a X. század elejére már alaposan kiszínezett, felnagyított és eltorzított a rájuk rakódott és tudatosan hozzájuk illesztett legendák sokasága. Szerencsésebb lett volna pedig, ha annak a hadjáratnak a legendák színes szövete által eltakart valós eseményeit és végkifejletét ismerik. Akkor ugyanis nyomban szembetűnővé válhatott volna, hogy az akkor szinte szentként tisztelt dinasztia alapítójának e háborúja gyakorlatilag kudarcba fulladt. A Duna két partján vonuló seregeivel a Rába vonaláig sikerült eljutnia, ahonnan a felperzselt föld klasszikus nomád taktikájával védekező avarok visszavonulásra kényszerítették. Habár a IX. század közepe után írott krónikák mértéktelenül felnagyították Nagy Károly sikereit, az egykorú necrologiumok bejegyzései ez esetben is árulkodóak: csakúgy, mint egy bő évszázaddal később, ezúttal is egyházi és világi előkelők sora lelte halálát a háborúban. Köztük volt az akkori palotakáplán, Angilram metzi érsek is, aki 907-ben, a magyarok csapásai alatt elhullott Theotmár hajdani elődje volt.

A magyarok elleni, elsőprő erejűnek szánt támadást a bajor had 907 nyarán indította meg. Győzelmük biztos tudatában magukkal vitték a had-

járatra uralkodójukat, a mindössze 13 esztendő IV. (Gyermek) Lajos (899–911) királyt is, akit az Enns és a Traun folyók közt fekvő Sankt Florian kolostorában helyeztek el. (Kísérteties egybeesés: Nagy Károly ugyancsak magával vitte kijelölt örökösét, a későbbi Jámbor Lajost.) A nyíltszíni összecsapásra az írott források szerint június 4–6. között került sor Brezalauspurcnál. E helységet a modern történetírás nagy része Pozsonnyal azonosítja, amely nevében a frank Pannónia utolsó, szláv származású kormányzójának, Braszlav duxnak az emlékét őrizte meg. A csata lefolyásáról semmit nem tudunk, de hogy rendkívül kemény és véres lehetett, azt egyértelműen jelzi a fent említett nagyszámú bajor előkelő eleste.

Annyi bizonyos, hogy a bajor sereg a Duna északi és déli partján vonult fel, a folyón pedig csapatokat, élelmiszert és hadianyag-utánpótlást szállító flotta hajózott. A támadók a szokásos fegyverzetrel (lándzsa, kétélű kard, szekerce, sisak, lánc- vagy pikkelypáncél, pajzs) rendelkeztek. Harcmódjuk az egy tömegben történő támadás volt, az ellenféllel való összecsapás után azonban a harcosok inkább egyéni párviadalokat vívtak. A magyarok nyilván ezt igyekeztek elkerülni, s keleti típusú harcmodoruknak megfelelően igyekeztek az ellenfelet bekeríteni, hadrendjét megbontani, s távolról nyílzáporral megsemmisíteni. Hogy végül az utóbbi taktika járt sikerrel, azt mutatja a bajor veszteség igen súlyos mértéke is. Előbb a Duna déli partján felvonuló bajor csapatokat verték szét, majd másnap megsemmisítették az északi parton közeledőket is. Mindkét bajor seregtest parancsnoka elesett.

Az a tény, hogy közülük oly sokan holtan maradtak a csatatéren, arra utal, hogy a magyaroknak sikerült körülfárniuk a támadó seregeket, s akik mégis ki tudtak törni a gyűrűből, azokat sikerrel üldözték. A csata után a bajorok a jól védhető Passauba menekítették ifjú uralkodójukat (ez csak Aventiusnál található, tehát nem kortársi, és nem hiteles információ), s nyilvánvalóvá vált az is, hogy a frissen beköltözött magyar nemzetségek immár véglegesen berendezkedhetnek újonnan szerzett hazájukban. Aligha túlzás tehát azt állítani, hogy a pozsonyi csata a magyar történelem egyik legfontosabb, sorsfordító eseménye volt.

EREDMÉNYEK A MAGYAROK RÉSZÉRŐL

A pozsonyi győzelem Pannónia nyugati határát (a gyeplővel határát!) kitolta az Enns folyóig, és északra véglegesítette a volt Morva Birodalom keleti részeinek (a mai Szlovákia és Észak-Magyarország területének, valamint Alsó-Ausztria keleti területeinek) elfoglalását. A győzelem olyan megsemmisítő volt, hogy a németek legközelebb csak 123 év múlva, 1030-ban indítottak újból támadást a Magyar Királyság ellen!

A pozsonyi csata lefolyása és végeredménye bizonyítja, hogy egy nagyon erősen központosított hatalmi szerveződés biztosíthatta csak a győzelmet. Fontosságát az egységes nemzetté szerveződés, a nemzeti tudat formálódásában fogalmazhatjuk meg. A győzelem a honfoglalók és az őslakosság összefogásából születhetett meg, a Magyar Törzsszövetség és a csatlakozott népek fegyveres erőinek együttműködése alapján. Három évvel Kurszán vezér halála után esetleg mást lehetett volna elvárni, azonban a viszálykodás és az elkülönült helyi érdekek kifejezésre juttatása helyett egy egységes katonai fellépésben ötvöződött a hon birtoklásának tudata. Ebben a katonai egységben kifejezésre jutott küzdelmet méltán nevezhetjük első nagy honvédő háborúnak. A pozsonyi diadal tette lehetővé, hogy a Kárpát-medencébe beköltöző, saját hazára igényt tartó őseink megteremtsék a honalapítás feltételeit.

* Ezt a fejezetet Torma Béla Gyula – Veszprémy László: Egy elfeledett diadal: a 907. évi pozsonyi csata (2008) című könyve alapján szerkesztettük.

LÉL KÜRTJÉVEL MEGÖLI A CSÁSZÁRT.
„R” INICIÁLÉ A BÉCSI KÉPES KRÓNIKÁBÓL

MAGYAR KALANDOZÁSOK EURÓPÁBAN A X. SZÁZADBAN

A magyar történelemben – időben és az események összefüggéseiben – szoros a kapcsolat a honfoglalás és a X. században végbement kalandozások között. Az Európa nagy térségei ellen irányuló hadjáratokat hívja a történetírás a magyar kalandozások korának.

A magyar törzsek már a honfoglalást megelőzően komoly hadjáratokat hajtottak végre Európában. A kalandozások kora tehát visszanyúlik a honfoglalást megelőző évszázadra. A IX. században azonban elsősorban nyugati uralkodók hívásának tettek eleget, amikor különböző európai területek ellen támadtak. Bizonyított, hogy 862-ben a keleti frankok hívására fogtak fegyvert. 881-ben a morva uralkodó hívására Bécs környékén folytatnak harcot. 892-ben viszont éppen a morvák ellen harcolnak a keleti frank Arnulf király megbízásából. 894-ben pedig éppen ellenkezőleg, a morvák szövetségesei lesznek a frankok ellen. A magyarok által nyújtott katonai segítséget busásan megfizették az európai uralkodók.

E gyakori hadműveleteik révén a magyarok már jóval a honfoglalás előtt pontosan ismerték a Kárpát-medence fontos területeit és a Pannóniától nyugatra eső országokat. Sok bizonyíték van arra, hogy a törzsek egy-egy csoportja, katonai alakulata már a 895–896-os honfoglalás előtt megtelepedett a Kárpát-medencében.

A honfoglalás utáni európai kalandozásokat történészek és hadtörténészek a honfoglalás utóvédharcának tekintik. A Kárpát-medence határaitól, a gyeptől minél távolabb eső területeken akartak folytatni hadműveleteket annak érdekében, hogy a határoktól távol tartsák a lehetséges ellenségeket.

Arnulf király hívására 899–900-ban egész Itáliában megjelentek és harcoltak magyar csapatok, amelyek 899 szeptemberében egy nagy csatában megsemmisítették I. Berengár itáliai király seregét a Brenta folyó mellett. Az itáliai és a bajor hadjáratokkal és kalandozásokkal függ össze, hogy éppen ekkor, 900-ban, teljesen birtokba vették Pannóniát, a Dunától nyugatra eső területeket, a mai Dunántúlt, mert a hadjáratokról visszavonulva legyőzték a pannon földön található frank és morva uralom utolsó erőit is.

A 907-ben a bajorokkal szemben győztesen megvívott pozsonyi csata után a nyugati hatalmak tartózkodtak Magyarország megtámadásától, 1030-ig a Kárpát-medencét nem érte jelentős támadás nyugatról.

910-et követően a német uralkodók rendre adót fizettek a magyar fejedelmeknek, annak érdekében, hogy távol tartsák őket. 932-ben azonban a katonai visszavágásra felkészült I. Henrik király megtagadta az újabb adófizetést. A kalandozó magyarok ezért 933 elején újabb hadjáratot indítottak Szászország ellen. Ezúttal azonban a németekkel szemben álló szláv törzsek nem csatlakoztak hozzájuk, ráadásul tájékozatlanok voltak az utóbbi időkben kiépített német várak és megerősített városok elleni harcban. Nem készültek fel arra sem, hogy a németek új fegyvernemként megerősítik a nehézfegyveres lovasságot, sodronypáncéllal, lándzsával, karddal, sisakkal és erős hadiménnel felszerelve. A Merseburgnál 933-ban vívott csatában a magyar haderők menekülésre kényszerültek.

A magyarok folytatták portyáikat, kalandozásaikat a következő évtizedekben is. Hadműveleteik kiterjedtek Szászországra, Thüringjára, Itáliára, Elzász-Lotharingjára, Burgundiára, a sváb uralkodók területeire, de eljutottak Dániáig, St. Gallenig, sőt, a Nîmes környékére, Dél-Itáliába és az Atlanti-óceán partjára is. Az Ibériai-félszigetre éppen az egyik, 942-ben végrehajtott itáliai kalandozások után került sor. Mivel az Ibériai-félszigeten uralkodó arab kultúra részletes feljegyzéseket készített a magyarok hadviseléséről, pontos képet őriztek meg a magyarok harci cselekményeiről, az egy hónapig tartó zsákmányolásról, a sikertelen várostromokról.

A magyar kalandozások egyik legvéresebb csatája, a Lech-mezei csata, Augsburg mellett 955-ben zajlott le. A magyarok szempontjából vesztes csata részleteit igen hűen jegyezte fel a hadtörténetírás. A magyarok nem számoltak a német királyi hatalom megerősödésével, a német tartományok és fejedelemségek közötti megegyezésekkel. Ennek révén a korábban egymás ellen küzdő német dinasztiák egy sok ezer fős nehézlovasságból álló közös hadsereget állítottak ki.

955. augusztus elején a magyarok körülférték Augsburg városát, amelyet nem túl jelentős katonai erő védett. A magyarok nem értettek a várak ostromlásához, ezért megpróbálták kiéheztetni a védőket. A később szentté avatott Ulrik püspök vezetésével Augsburg ellenállt. Közben megérkezett a felmentő német sereg.

Az augsburgi csata augusztus 10-én a magyarok számára kedvezően indult. Csapataik egy része ugyanis az éjszaka átkelt a Lech folyón, és a

német sereg háta mögött sikeresen támadta meg a velük szövetséges cseh légiókat, illetve a svábokból álló további német csapatokat, szét-szórva és megfutamítva azokat.

A magyarok csapatai ekkor szokás szerint zsákmányolni kezdtek, és nem számoltak azzal, hogy Ottó király és a vele közben szövetkezett Konrád herceg egyesített erői taktikai és technikai fölénybe kerülhetnek. Lebecsülve az ellenfelet, a magyar főszereg nem indított frontális támadást a német főerőkkel szemben.

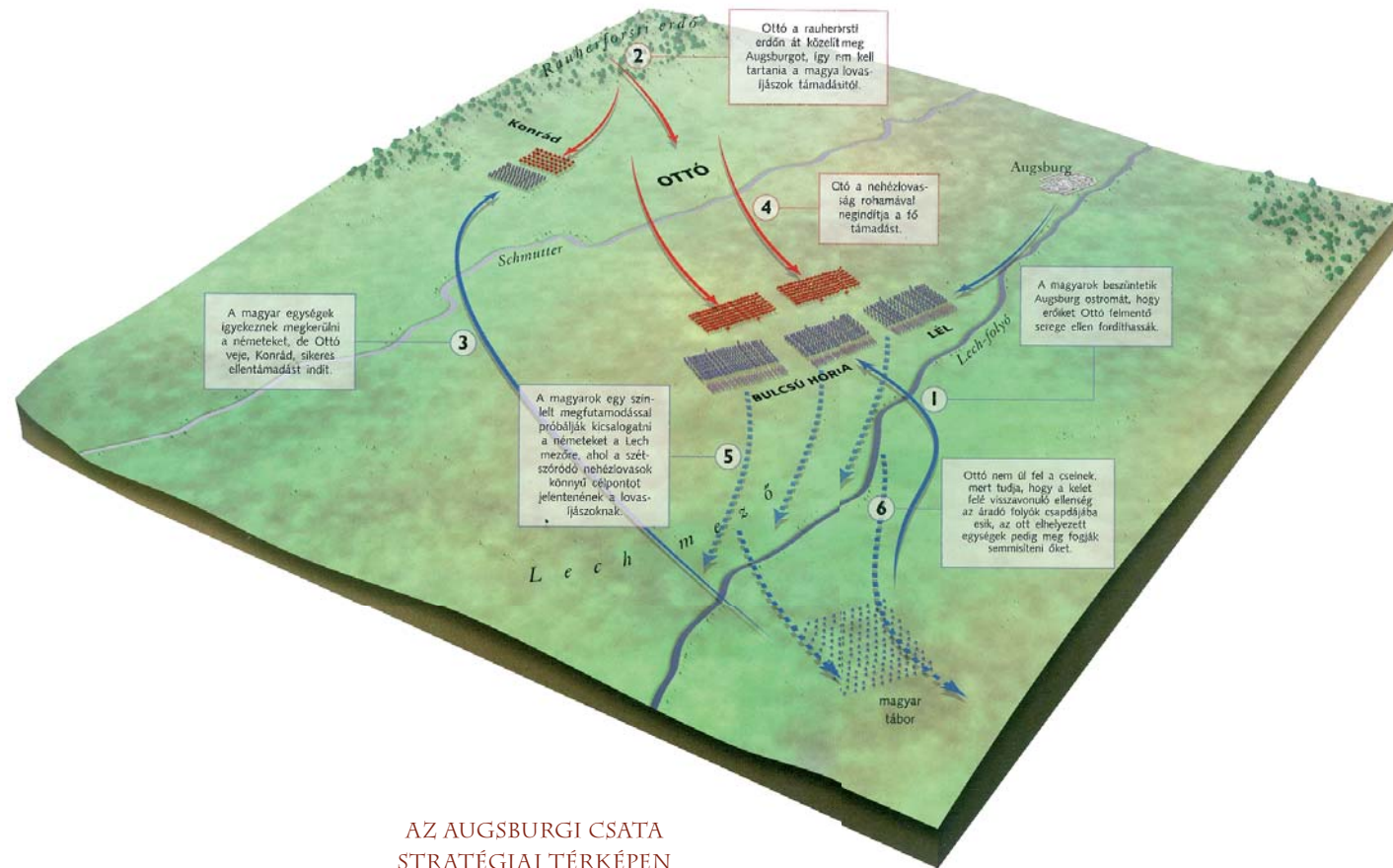
Miután a németek elhárították a magyarok bekerítő hadműveletét, nehézlóasságuk révén általános támadásba kezdtek. A magyarok, látva, hogy e rohamnak nem tudnak, és nem akarnak ellenállni, a szokásos taktikát választották, megfordították lovaikat és menekülést színeltek. A harcok közben meghalt Konrád herceg. A magyarok színlelt meneküléséből azonban végül katonai tragédia lett, mert nem tudták újra összevonni erőiket. Sőt, a németek azt is elérték, hogy megakadályozzák a magyar csapatok rendezett visszavonulását. Különböző helyeken, a réveknél és a folyópartokon feltartóztatták és lemészárolták a szétszórta menekülő magyar egységeket. A magyarok súlyos veszteségeket szenvedtek. Mivel az egész német birodalom erejét az ő legyőzésükre koncentrálták, a seregnek véglegesen vissza kellett vonulnia, mert nem volt ellenszere a nehézfényverzetekkel szemben.

A 955. évi csata magyar vezéreit, Lélt, Bulcsút és Súr Regensburgban kegyetlenül kivégezték. Ottó király elzárkózott a foglyok kiváltásának lehetőségétől is, véres leszámolást hajtott végre. Az augsburgi csatában részt vett három magyar törzs harcosai a nyugat-magyarországi területekről érkeztek. E törzseket a vereség megrázta ugyan, de a Kárpát-medence egészében hont talált magyar seregek erejére nem volt különösebb hatása.

Az augsburgi csata azonban megerősítette Németországban a szász uralkodói dinasztiát, olyannyira, hogy a többi fejedelem elismerte annak legitim vezető szerepét. Éppen ez a győzelem tette oly erőssé Ottó királyt, hogy 962-ben császárrá koronáztassa magát, és ezzel megalakult a Német–római Birodalom. Az augsburgi csatában a németek a Szent Kezsereszt-ereklye alatt vonultak harcba, és ez az ereklye 962 után a birodalmi lándzsa részeként koronázási jelvény lett.

A magyarok az augsburgi csata után nem indítottak többé nagy hadjáratot Nyugat-Európa ellen. (Nyugaton az ezredforduló előtti utolsó magyar támadásra a bécsi erdőnél került sor 991-ben), sőt, 973-ban külön megállapodásban normalizálták a német–magyar kapcsolatokat. A X. század második felében ezután már csak a Balkánra, Bizánc irányában vezettek hadjáratokat. A magyar történelmi emlékezet szeretettel őrizi Botond vezér hadjáratát, amellyel egészen Bizáncig jutott el. A hagyomány szerint Botond legyőzte a bizánciak legbátrabb vitézét, majd buzogányával olyan csapást mért a bizánci vár kapujára, hogy az így keletkezett lyukon egy gyerek ki-be járhatott. Ez a hadjárat végül a görög félsziget egésze ellen is győztesen ért véget.

AZ AUGSBURGI CSATA
STRATÉGIAI TÉRKÉPEN

Bizánci Bölcs Leó és az arab al-Maszúdi feljegyezték, milyen is volt az egész Európát rettegésben tartó könnyűlovas harcmodor. Bölcs Leó így fogalmaz: „A főseregen kívül van tartalék erejük, melyet kiküldenek törbe csalni azokat, akik elővigyázatlanul állnak fel velük szemben, vagy pedig a szorongatott csapatrészek megsegítésére tartogatnak. [...] Jobbára a távolharcban, a lesben állásban, az ellenség bekerítésében, a színlelt meghátrálásban és visszafordulásban és a szétszóródott harci alakzatokban lelik kedvüket. Hogyha pedig megfutamították ellenfeleiket, minden egyebet félretesznek, és kíméletlenül utána vetik magukat, másra nem gondolnak, mint az üldözésre.”

BOTOND PÁRVIADALA BIZÁNC KAPUJÁNÁL.
MINIATÚRA A BÉCSI KÉPES KRÓNIKÁBÓL

Azaz a magyar lovasezredek a harci felvonulásban szorosan követték egymást, folyamatosan nyilaztak, és közben az egyes lovas szakaszok malomkerékhez hasonló forgásban váltották egymást. Mindig hatalmas számú tartalék lovat vonultattak fel, és ezzel az ellenség szemében a valóságosnál is sokkal félelmetesebbé tették a sereg látványát. Fő erősségük az ellenség bekerítésében, a színlelt meghátrálásban és visszafordulásban, a hátrafelé nyilazásban nyilvánult meg.

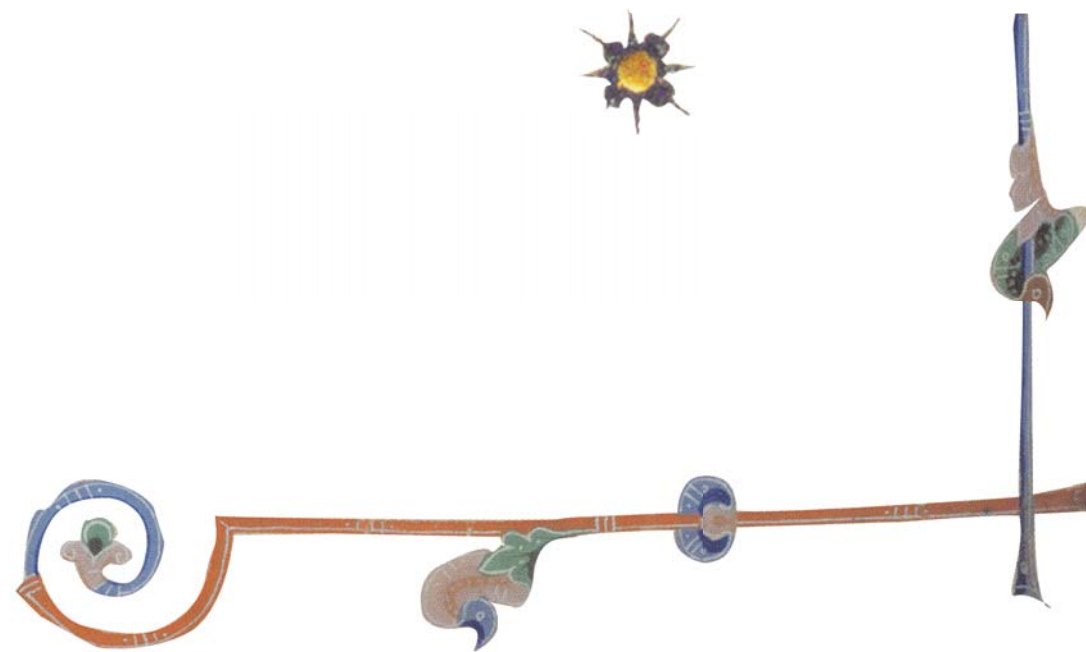

ISTVÁN KIRÁLY IDEALIZÁLT ÁBRÁZOLÁSA, NÁDASDY MAUSOLEUM

SZENT ISTVÁN KIRÁLY

Szent István Intelmeiben olvashatjuk a következı sorokat: „Fogadj szót, fiam; gyermek vagy, gazdagságban született kis cselédem, puha párnák lakója, minden gyönyörűségben dédelgetve és nevelve, nem tapasztaltad a hadjáratok fáradalmait s a különféle népek támadásait, melyekben én szinte egész életemet lemorzsoltam.” A király önvallomása jelzi, hogy a keresztény magyar állam létrehozásában milyen jelentıs szerep jutott a fegyvereknek.

Az elsı jelentıs próbatételre 997-ben került sor, amikor meghalt Géza fejedelem és Istvánnak bizonyítania kellett, hogy képes az örökölt hatalom megtartására. A somogyi Koppány az ifjú fejedelemnek pedig az életére tört, hogy a vezéri részét megszerezze. Az eseményrıl a szent király legendája számol be: „Bizonyos nemesek fegyvert ragadtak ellene. S már pusztították is városait, majorságait irtották, fosztogatták birtokait, szolganépét gyilkolták, s hogy a többirıl szót se ejtsek, már a királyt is bántalmazták. Mikor pedig nem akartak letérni eltévelyedett útjukról, s dühöngésük nem csillapult, a király bizakodván az örök erényekben, seregének sokaságával elindult, hogy úrrá legyen az ellenség veszett dühén. Ezek e napokban a köznyelven Veszprémnek mondott várost ostromolták, hogy ezt az ő gyalázatára fordítsák: ott tanyáztak le ugyanis, ahol a király szokott megszállni és tartózkodni, hogy könnyebben nyíljon út más erısségek elfoglalásához. Az isteni kegyelemtıl vezérelt király rajtuk ütött; ezek hitükben, azok bizony csak a fegyverekben bizakodtak, s mindkét részrıl küzdöttek. Végül az ellenséget legyőzték, s részint leölték, részint foglyul ejtették és megkötözték, a győztes király híveivel haza vitte a győzelmi jeleket.”

GÉZA FEJEDELEM ÉS A FIATAL ISTVÁN.
MINIATÚRA A BÉCSI KÉPES KRÓNIKÁBÓL

A korabeli Európa aggódva figyelte a magyar kereszténység küzdelmét. Gerbert, a későbbi II. Szilveszter pápa, 997 októberében még arra figyelmeztette III. Ottó császárt, hogy nem szabad cserbenhagyni a magyarokat, mert akkor a pogányság győzedelmeskedik. Novemberre azonban megérkezett a győzelem híre Aachenbe is, amit ott úgy értékeltek, hogy a magyarok immár készek a Római Birodalomba térni.

István azonban az önálló magyar királyság megteremtésén munkálkodott. Szent Adalbert támogatásával tíz püspökséget szervezett, melynek bázisát egyrészt a pannonhalmi monostor jelentette, ahol Adalbert tanítványai telepedtek le, másrészt azok az egyházi személyek, akik István felhívására érkeztek az országba. 1000. második felében III. Ottó császár biztatására Asztrikot (Asztrik) – Szent Adalbert tanítványát – küldte István II. Szilveszter pápához koronáért és az érsekség alapításához szükséges felhatalmazásért. A pápa készségesen teljesíthette mindkét kérést, ezzel is elismerve a hazai egyházszervezés sikerét. A koronázásra az ezredfordulón került sor Esztergomban, ahol a szertartást a nem sokkal korábban felszentelt esztergomi érsek végezte. Ennek során először püspökké szentelték a királyt, majd a koronával a világi hatalmat is elnyerte.

István politikai ambícióinak legfőbb támasza a hadserege volt, amely területi elv alapján működött. Az uralma alatt álló területeken szervezett vármegyék kb. 300–400 fős csapatot biztosítottak a királyi seregbe. A vármegyék élén álló ispánok felelőssége volt a közigazgatás irányítása, a rend fenntartása és a katonák kiképzése, ellátása és hadba vezetése.

ÁLLAMSZERVEZŐ HARCOK

Az erdélyi területeket birtokló Gyula felismerte, hogy István személyében erős riválisra akadt a Kárpát-medence fölötti uralom megszerzésében. Mivel nem számíthatott Bizánc katonai támogatására, elsősorban diplomáciai eszközökkel kísérletezett. Ez vezetett végül István katonai akciójához, amelynek során 1002-ben Gyulát saját fészkében, Erdélyben ejtette foglyul, és Magyarországra vitette. Tartományát a királysághoz csatolta és itt is megkezdődött a római katolikus térítés.

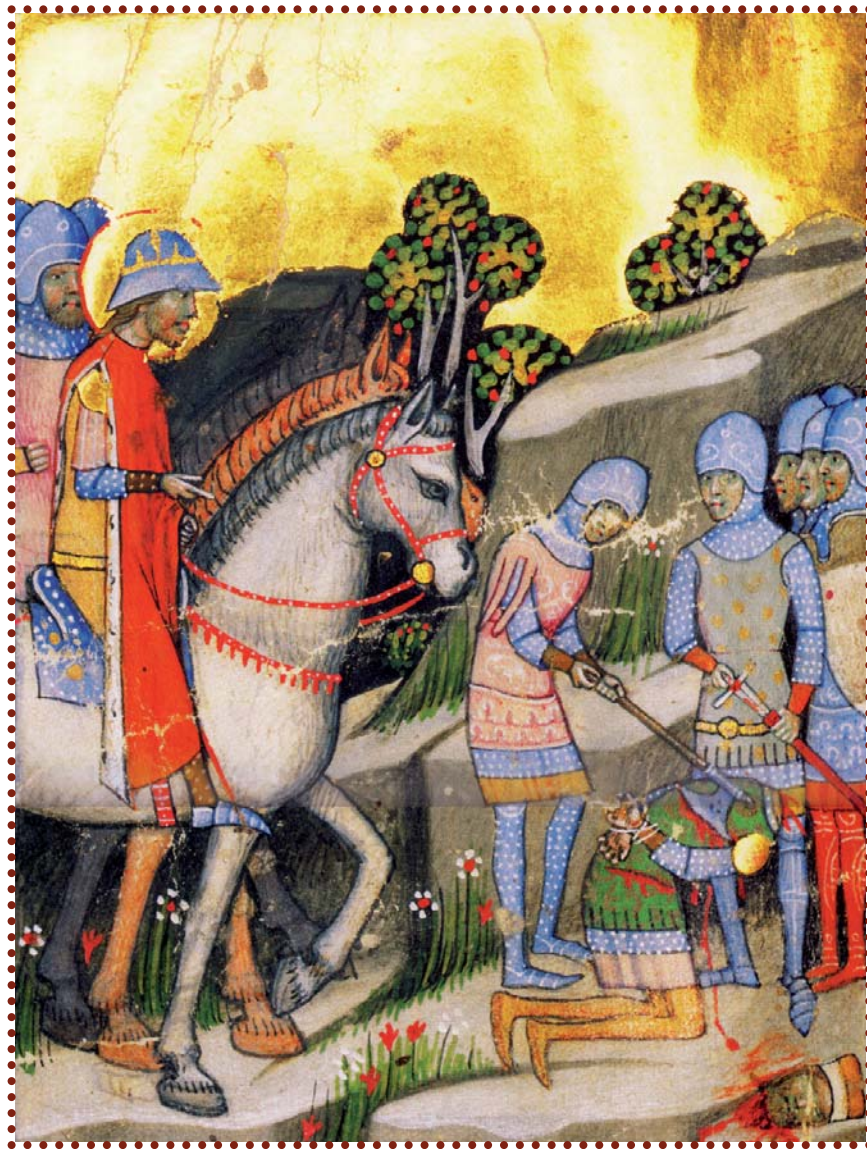

István utolsó riválisa Ajtony volt, aki a Maros vidékén uralkodott. Vidinben felvette a görög kereszténységet és Marosváron magánegyházát alapított Keresztelő Szent János tiszteletére. Ettől függetlenül továbbra is megtartotta mind a hét feleségét, és nem szakított a pogány szokásokkal. Birtokán a nomád fejedelmek életét élte. Népe állattenyésztéssel foglalkozott, számos ménessel, gulyával és nyájjal bírt. Kísérete és fegyveres pástorai jelentős katonai erőt képviseltek.

A bizánciak támogatását élvező Ajtony potenciálisan nem volt ellenfele Istvánnak, hiszen a király sokkal nagyobb terület felett uralkodott. Gondot jelentett azonban, hogy ellenőrzése alatt tartotta a Maros menti só-szállító utat. Erdély megszerzésével ugyanis István birtokába kerültek a Kárpát-medence legjelentősebb sóbányái és ezzel a kor legfontosabb stratégiai cikke. Ajtony rendszeresen megvámoltatta a királyi sőt, de adott esetben el is zárhatta a só útját, ami az ország számára kritikus helyzetet teremtett volna. Megtehetette, hiszen hatalmát a bizánciaktól vette, így nem volt alattvalója a királynak.

ISTVÁN HARCA GYULA ERDÉLYI FEJEDELEM ELLEN.
MINIATÚRA A BÉCSI KÉPES KRÓNIKÁBÓL

KOPPÁNY LEFEJEZÉSE.
MINIATÚRA A BÉCSI KÉPES KRÓNIKÁBÓL

István hosszasan készült az erőpróbára, de a véletlen is a segítségére sietett. Ajtonynak volt egy Csanád nevű főembere, aki fényes katonai kar-

A SZEGEDI DÓM TÉR FALÁNAK DOMBORMŰVE AZT AZ ESEMÉNYT ÖRÖ-
KÍTI MEG, AMIKOR 1028-BAN CSANÁD VEZÉR LEGYŐZI AJTONYT, ÉS
EZZEL „MEGHÓDÍTTJA A KERESZTÉNYSÉNEK A TISZAI TERÜLETEKET.”

riert futott be. Ellenségei azonban bevádolták Ajtonynál, aki meg akarta öletni, mire az a királyhoz szökött és részletesen feltárta korábbi urának titkait. A Gellért-legenda szerint István főemberei az Ajtony ellen induló sereg élére Csanádot választották.

A támadóknak sikerült átkelni a Tiszán, de az első ütközet Ajtony győzelmével végződött. A királyi sereg szétszóródott a Kökény-ér cserjéseiben és a Tisza menti erdőkben. Csanád a vezetése alatt álló sereggel a később Oroszlánosnak nevezett hegy tövében vert tábor. Egész éjszaka álmatlanul, gondokba merülve könyörgött Szent György vértanú segítségéért. Eközben Ajtony Nagyősz mezején ütött tábor. Mindkét oldalról felderítőjárőrök vizsgálták a vidéket.

Ajtony szintén erőt gyűjtött. Az első sikere után szétküldte hírnökeit, hogy csapatait egybegyűjtse. Ezek a parancs vétele után elindultak és már az éjszaka folyamán sorra érkeztek a nagyősi táborba. Ajtony tábora olyan volt, mint a felbolydult méhkas. Felderítőosztagok indultak ki és tértek vissza. Lobogtak a tábortüzek, mindenki a másnapi összecsapásokra készült, időnként egy-egy nagyobb csapat érkezett, akik letáboroztak.

Csanád hallgatta a felderítők beszámolóit, „mikor pedig nagy fáradtság és kimerültség miatt elnyomta az álom, megjelent neki álmában egy oroszán, a lábánál állva, s így szólt hozzá: »Ó ember, miért alszol? Kelj föl legott, fúvass trombitát, szállj csatába, és le fogod győzni az ellenségedet.«” Csanád megértette a sugallatot. Még éjjel kell megtámadnia Ajtony táborát, kihasználva a gyülekezés okozta zűrzavart. Mivel ismerte ellensége szokásait, nem okozott gondot, hogy az éjszakát kihasználva – mintha csak egy beérkező csapattest lenne – behatoljon Ajtony táborába. Az éjszakai rajtaütés eredményes volt. „Ajtony serege, amely a mezőn feküdt, még azon éjjel összegabalyodott, egyik ember a másikra támadva, s végül megfutamodott.” A csata után az elesett keresztények holttesteit a marosvári görög monostorba vitték, és ott temették el. A Gellért-legenda szerint Ajtonyt a csata helyén ölték meg Csanád emberei.

NÉMET–MAGYAR HÁBORÚ

Kedvezőtlen változások történtek 1024–1025-ben az európai politikában. Meghalt II. Henrik császár és vele együtt kihalt a szász dinasztia. A császári trónra a német fejedelmek az erőszakos II. Konrád száli frank grófot választották, aki szakított elődje békés politikájával. A helyzet elmérgesedését akaratlanul is Gizella királyné okozta, aki 1026-ban, Luxemburgi Henrik, bajor herceg halálakor, a leányági öröklés jogán bejelentette fia igényét a bajor trónra. Konrád sietve Regensburgba vonult, és megrendezett választáson tízesztendősi fiát kiálttatta ki bajor hercegnek. Ezzel István belépett Konrád ellenségeinek sorába, ami ettől függetlenül is bekövetkezett volna, tekintve Konrád ambícióit a német birodalmi érdekszféra kiterjesztésére. 1025 decemberében meghalt II. Bazileosz bizánci császár is, akivel István közösen harcolt a bolgárok ellen. Konrád nem akarta elszalasztani a lehetőséget, hogy az új császárral szövetséget kössön a rivális magyarok ellen. 1027-ben Werner strassburgi püspököt küldte zarándoknak álcázva Bizáncba, azonban István értesült a püspök küldetésének céljáról, és megtiltotta az országon való áthaladását.

IMRE HERCEG HALÁLA ÉS VAZUL MEGVAKÍTÁSA.
MINIATÚRA A BÉCSI KÉPES KRÓNIKÁBÓL

Az uralkodók feszült viszonya a nyugati gyepűkön kisebb összecsapásokban öltött testet. Ez a határvillongás szolgáltatott ürügyet Konrádnak, hogy támadást indítson István ellen. István és Gizella valószínűleg továbbra is jó kapcsolatokkal rendelkezett a császári udvarban, így rendszeresen értesültek Konrád szándékairól. 1030-ban is időben megtudták, hogy a császár nagyszabású előkészületeket tesz a Magyarország elleni hadjáratra. Konrád Lotharingiától az Ostmarkig mozgósította a birodalmi hadakat. Egy malmédy nemes a luxemburgi herceg seregéből elindulás előtt végrendelkezett, „félve élete végétől”. Nemhiába, hiszen a magyarok kemény ellenfélnek ígérkeztek. István sikeres harcainak híre ment, és a Henrik alatt még élő katonai együttműködés okán is tisztában lehettek a német parancsnokok a magyar haderő harcértékével. István reálsan mérte fel az erőviszonyokat. Jól látta, hogy egy nagyhatalom ellen nem állhat ki nyílt csatára, de felismerte, hogy a nagy létszámú nyugati sereg gyengéje az ellátás.

István az egész magyar haderőt mozgósította, és a Rábaig elpusztította a vidéket. Az altaichi évkönyv azt írja: „1030. Konrád császár sereggel Magyarországra nyomulva, Szent Albán napján, vasárnap (július 21.) az altaichi monostorban éjszakázott. Visszatért pedig Magyarországról katonaság nélkül és haszontalanul, mivelhogy a serege éhínségtől szenvedett és Bécsben a magyarok által elfogatott.”

István nagyobbik legendája szerint a német vezérekhez követek érkeztek, akik a császár visszavonulásra felszólító parancsát hozták. A csalódott és kimerült vezérek pedig serényen tettek eleget a visszavonulásra szólító parancsnak, még ha kételkedtek is a valóságában.

A visszavonuló németeket István serege Bécsig üldözte, ahol bekerítették őket. Maga a császár is fogságba esett és csak a béke ígéretével szabadult.

A békétárgyalásokat német részről II. Konrád fia, Henrik bajor herceg és Egilbert freisingi püspök vezette. 1031 nyarára jött létre a béke, amelynek eredményeként a Lajta és Fischa folyók köze, valamint a Morva nyugati partja magyar kézre került.

A sikeres államszervező és védelmi harcok eredményeként a Magyar Királyság az európai politika meghatározó tényezője lett. István uralko-

dásának végén azonban a trónutódlás problémája egyre élesebben jelentkezett. A királyi párnak a nagyobbik legenda szerint több fia is született. Az idősebbet Ottó névre keresztelték, amiből gyanítható, hogy 1002 előtt jött világra és a német–római császár iránti tiszteletből kapta ezt a nevet. Korai halála nemcsak a fiú, hanem a trónörökös elvesztését is jelentette. Néhány évvel később, 1007 körül ismét fiúgyermekkel örvendeztette meg a sors a királyi párt, aki a keresztségben a Henrik nevet nyerte István német sógora után, aki ekkor a nyugati birodalom fölött uralkodott. Később a magyar nép ajkán a Henricus, Emericus-Imrévé honosodott. Ismét megoldódni látszott az utódlás kérdése. Imre szigorú keresztényi szellemben nevelkedett, de szelleme egyre inkább elfordult a földi dolgoktól. Valószínűleg nagyon erős lehetett az anyai hatás, hiszen Gizella leány korában apácának készült. Istvánt örömmel töltötte el, amikor látta fia keresztényi elhivatottságát, azonban hamarosan azt kellett tapasztalnia, hogy a fiút csak a hit kérdései kötik le. Ez aggodalommal töltötte el, mivel tudta, hogy a mű még befejezetlen, a keresztény állam kiépítése erőskezü uralkodót kívánt. A herceg nyolcéves lehetett, amikor István saját kezébe vette nevelését. Erre utalnak az Intelmek bevezetőjének utolsó sorai: „Itt az idő, hogy többé ne puha kásával étessenek, az téged csak puhánnyá s finnyássá tehet, ez pedig a férfiaság elvesztegetése s a bűnök csiholója és a törvények megvetése; hanem itassanak meg olykor fanyar borral, mely értelmedet tanításomra figyelmessé teszi”.

A herceget kinevezte a királyi testőrség élére, amely ekkor jelentős számban orosz (rusz) vitézekből állhatott. Erre következtethetünk egy nyugati krónikás megjegyzésből, ahol Konrád 1030-as támadása kapcsán Imrét az oroszok vezérének (dux Ruizorum) nevezi. Egy tragikus baleset azonban ismét romba döntötte István terveit. 1031. szeptember 2-án Imre a bihari Igfon erdőben vadászaton egy vadkan áldozata lett.

Az államalapító király fájdalját csak tetézte, hogy unokaöccse, Vazul merényletet szervezett ellene. Megtorlásul megvakíttatta, fiait száműzte, utódjául pedig nővérének a velencei dózsával kötött házasságából született fiát, Orseoló Pétert jelölte.

ISTVÁN KIRÁLY SZENTTÉ AVATÁSÁRÓL (1083)

István szentté avatásáról egyedül Hartvik püspök legendája őrzött meg tudósítást. Eszerint László király háromnapos böjtöt hirdetett. „Három napon át bajlódtak [István] szent testének kiemelésével, azt a helyéről elmozdítani semmi módon nem volt lehetséges. Az idő tájt ugyanis a bűnök odáig vezettek, hogy az említett László király és fivére, Salamon között súlyos nézeteltérés támadt, amely miatt Salamont elfogták és börtönbe zárták. Amint tehát a holttest kiemelésével hasztalan próbálkoztak, egy Karitas nevezetű asszonyszemély, aki a bökénysomlyói Szent Üdvözítő-templom melletti zárda lakója volt, s akinek életét az akkori közvélemény igen jelesnek tartotta, égi kinyilatkoztatásban részesülve tudtára adta a királynak, hogy fáradozásuk hiábavaló; a szent király földi maradványait át nem szállíthatják addig, amíg Salamont a börtön rabságából ki nem eresztik, s a szabadság kegyelmét meg nem kapja. Kiengedték azért amazt a börtönből, és ismételtén háromnapos böjtöt tartottak. Amikor a harmadik napon odaléptek, hogy a szent maradványokat elvigyék, a sír fölé helyezett hatalmas sziklát oly játszi könnyedséggel tudták eltávolítani onnét, mintha nem is lett volna súlya azelőtt. A harmadnapos vecsernye végeztével azután valamennyien várva várták az isteni irgalom jótéteményeit a szent férfiú érdemeiért, és Krisztus nyomban meg is látogatta népét: a szent hajlékot teljes terjedelmében elárasztották a mennyből küldött csodajelek.” *

A betegek gyógyulásán kívül az is az égi jelek közé tartozott, hogy amikor „eltávolították a padlózatból kiemelkedő márványtáblát, és miután lejutottak a sírboltba, felnyitásakor olyan édes illatáradat borított el minden körötte állót, hogy úgy érezték, az Úr paradicsoma gyönyörűségeinek kellős közepébe csöppentek”.

Az 1083. augusztus 20-án történt ünnepi aktuson a csontokat „patyolat tiszta lenvászonba szedegették”, de a király jobbán viselt gyűrűt nem találták. Ezt követően Merkur, a székesfehérvári egyház kincstárának őre

egy fehér ruhába öltözött ifjútól összehajtogatott kendőt kapott megőrzésre, amely István kezét tartalmazta teljes épségben a gyűrűvel együtt. Egy XII. századi oklevél szerint viszont Merkur már 1083 előtt ellopta a karareklyét, amelyet a mai közvélekedés a Budapesten őrzött Szent Jobb-bal tart azonosnak. A Szent Jobb testtől való különválásának valós története sohasem lesz egyértelműen tisztázható, mint ahogy semmi remény nincs arra sem, hogy István földi maradványait az utóbb feldúlt székesfehérvári királysírok egymásra hányt csontjaiból valaha is biztonsággal el lehessen különíteni.

István szélesebb körű tisztelete – amely immár nem korlátozódott a dinasztia néhány tagjára – 1083-mal kezdődött. Az 1038-ban meghalt király 45 év múltán lépett át a halhatatlanságba. Ezt a 45 évet Hartvik püspök is számon tartotta, és igen világosan magyarázta: „Bár a föld súlya nehezedett rá, és a porba tért kényszerült [...], talán maradt rajta valamennyi a ráakódott földi porból [...], hisz enélkül az uralkodók – mondhatni hatalmi jogukból eredően – alig-alig, vagy egyáltalán nem képesek jelen életüket végigélni”, ezt a port „az isteni ítélet tüzeinek kellett róla leégetnie”. Az 1083. évi kanonizáció ezt a „megtisztítást” elvégezte. Ettől kezdve István – illetve most már Szent István – a földi élet porától

ISTVÁN KIRÁLY HALÁLA. MINIATÚRA BÉCSI KÉPES KRÓNIKÁBÓL

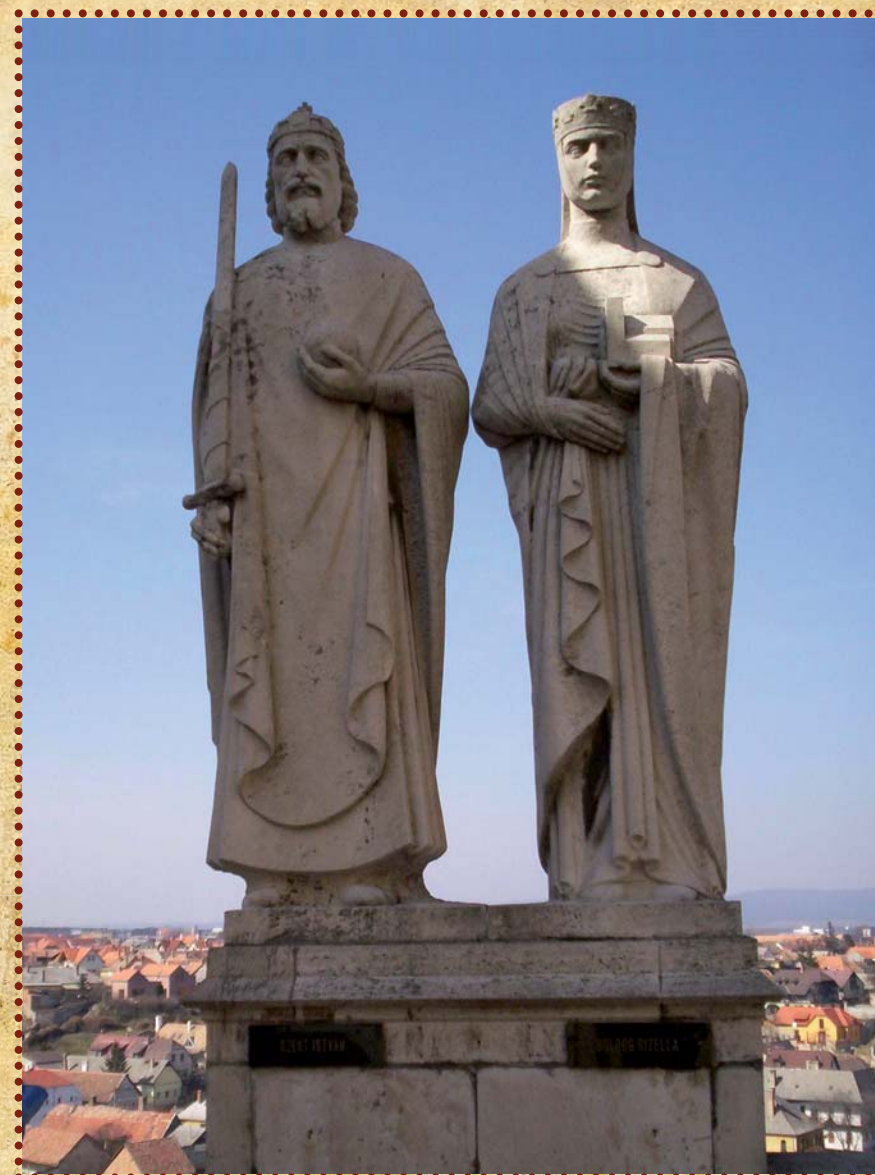

A SZENT KORONA, A JOGAR ÉS A KORONÁZÁSI PALÁST.
EZEK A KORONÁZÁSI JELVÉNYEK KÉPVISELIK AZ ÁRPÁD-KORT

megszabadulva légies magasságokba emelkedett, megnemesült alakja, anyagtól elszakadt eszméje a szó valóságos és képletes értelmében az egekig szárnyalt.

Külön könyvet igényelne annak bemutatása, hogy ennek az útnak milyen stációi voltak, mint ahogy az is, hogy mikor, milyen irányzatok sajátították ki, foglalták le maguknak Szent Istvánt. Itt legyen elég csak annyi: a középkorban ő vált minden jog kútfejévé, tőle eredeztettek minden szabadságot, a koronázási jelvények legtöbbjét az ő személyéhez kapcsolták. Erekléi a legnagyobb becsben tartott kegytárgyak. Egyházi tiszteletét augusztus 20-ai dátummal már az 1092. évi szabolcsi zsinat előírta, állami ünnepé I. Ferenc császár nyilvánította, ma pedig e nap legfőbb nemzeti ünnepünk. Szent István neve forrt össze a legszorosabban a magyarsággal és egyszersmind a magyarok európaiságával. Az ő nevének szinonimája a szentkirály, ő volt falvak százaiban a templomcím, a település névadója. Ő az örök hivatkozási alap, minden cselekedet viszonyítási pontja, ő a Nagy Kezdet, az országalkotó, az államszervező, a keresztény hitet terjesztő uralkodó. Ő a valaha élt legnagyobb magyar államférfiú.

* Ez a rész Kristó Gyula: Szent István király című könyvéből (2001) való

ISTVÁN ÉS GIZELLA SZOBRA
A VESZPRÉMI VÁRBAN.
ISPÁNKY JÓZSEF ALKOTÁSA (1938)

AZ ISTVÁN KIRÁLY ÁLTAL 1001-BEN KIÁLLÍTOTT
PANNONHALMI ADOMÁNYLEVÉL
A MILLENNIUM ALKALMÁBÓL KÉSZÜLT DÍSZKERETBEN